

Unentse Sprokkels 2

Jaarboek van Heemcentrum 't Schoor
Udenhout-Biezenmortel

waarin opgenomen het jaarverslag
2004

Interview met Harrie van Iersel

De geschiedenis van de boomkwekerij in Udenhout

Piet Naalden

Udenhout en hout, we weten niet beter, het is altijd zo geweest denken we. Toch is er veel veranderd, we spraken daarover met Harrie van Iersel, de nestor van de boomteelt in Udenhout.

De meest voorkomende houtsoorten waren hier vroeger volgens Harrie eik en populier. Eiken groeiden spontaan op in de bossen. Populieren werden geteeld voor de klompenmakerij en gekapt als ze voldoende dik waren. De bomen werden toen met de bijl uitgehakt. Was de boom gevallen dan werd de jonge top eruit gehakt en in het ontstane gat gezet, die top groeide dan wel weer aan. De teelt van jong materiaal voor populieren was dus erg beperkt. Later werd het nut ingezien van het telen van betere soorten en begon men met de selectie van populieren. Bepaalde families zwoeren bij een bepaalde soort populier. Men praatte vroeger alleen over de witte of zwarte populier. Na 1910 heeft professor Houtzagers al deze inlandse houtsoorten gedetermineerd en hun goede en slechte eigenschappen vermeld, ook op welke grondsoorten ze het beste groeiden, of ze last hadden van bepaalde ziekten en of ze bestand waren tegen zeewind. Bij deze selectie kwam naar boven dat bepaalde populieren in een bepaalde streek de boventoon voerden. Er was een duidelijk verschil in geteelde populieren in Brabant, de Achterhoek of Noord Holland.

De meeste grondeigenaren in Udenhout waren boer en hadden daarbij nog wat bos. Bos was in die tijden wel interessant, men kende geen belasting op dit bezit, de opbrengst was altijd netto. Er was geen sprake van onderhoud, het hout groeide vanzelf. Had men zelf een bos dan was er voldoende geriefhout voor huishouden en bedrijf. Ook waren er jaarlijks publieke verkopen van allerhande geriefhout voor niet-bosbezitters. Onder andere voor musterd (takkenbossen voor de bakoven), voor rijshout in de tuinbouw, paalhout en timmerhout. Ook in de duinen werd ieder jaar hout publiekelijk verkocht. Vooral mensen uit de Langstraat kochten in Udenhout voor dezelfde doeleinden afgebakende koop hout. Ze hakten dat af en selecteerden dat ter plaatse. De wegen in het Udenhouts Broek waren dan, vooral in het voorjaar, ontzettend slecht en het was een drama voor paarden die geen bossen gewend waren. Er is beslist nogal wat hout versleten om de paarden te dwingen het hout het bos uit te slepen. Er waren verschillende Udenhoutse families die er- zeker in de winter- een beroep van maakten om bij de publieke verkoping van hout, een of meer kopen hout aan te kopen. Ze hakten en sorteerden zelf het hout en brachten het aan de man. Denk aan de families Weijtmans en Vromans die veel tijd in de bossen hebben doorgebracht. De houtverkopen vonden meestal plaats eind december, onder andere bij de familie Heessels op de Schoorstraat (nu Boslust) of bij de familie de Weijer op 't Gommelen. Meestal gebeurde dat om beurten. Een prettige bijkomstigheid was dat kopers pas hoefden te betalen met Baomis (1 oktober). De meeste hakkers hadden dan hun geld alweer gebeurd van hun afnemers.

Boseigenaren kochten zelden plant- of pootgoed. Er werd weinig geplant, want eikels kon men zelf rapen en zaaïen en voor populieren was er voldoende stekhout in de oudere bomen. Voor nieuwe soorten populieren kreeg men altijd wel weer ergens enkele stekjes. De teelt van jong materiaal was kleinschalig, hier of daar een hoekje in de hof met wat eiken, populieren en wat beuk; kopen was immers geld uitgeven. De kennis over boomteelt ging vroeger over van vader op zoon. Toen later de boomteelt meer beroepsmatig beoefend werd, waren er nog geen opleidingen

voor deze tak van boomkwekerij. Er was wel een vakschool in Boskoop voor sierteelt en vruchtbomen. De vergroting van de kennis in Udenhout kwam vooral van kijken op andere plaatsen in binnen- en buitenland.

De familie Van Iersel verkocht reeds in 1870 eiken- en berkenplantsoen aan de familie Verheijen, bewoners van het kasteel van Loon op Zand. Dat pootmateriaal was toevallig over van teelt voor gebruik op eigen boerderijen, zodat dit niet beroepsmatig genoemd kon worden. De familie Van den Oever in Haaren was de eerste hier in de regio die omschakelde van zelfvoorziening naar handelskwekerij. Tussen 1920 en 1940 was ook de familie Robben, hoewel kleinschalig, reeds beroepsmatig bezig. De familie Van Iersel is pas na 1950 op grote schaal beroepsmatig begonnen. Iedere boer in Udenhout had in principe de kans om bomen te gaan kweken, maar ook akkerbouw en veeteelt waren na de oorlog redelijk rendabel, mede door de gezamenlijke afzet. Een probleem was: bomen moest men zelf verkopen, er was geen georganiseerd afzetkanaal. Ook moest men eerst vijf jaar kweken en investeren voordat het product boom verkocht kon worden. Men liet aanvankelijk kansen voorbijgaan.

Een vergelijking met andere gebieden laat zien dat vooral in Boskoop eerst de behoefte ontstond om voornamelijk materiaal voor zacht fruit te kweken, zoals frambozen en bessenstruiken, later gevolgd door het telen van jonge fruitbomen en weer later ging men vooral over op sierteeltproducten. In Zundert ontstond indertijd de behoefte om heidevelden te bebossen met naaldhout, wat na kappen gebruikt werd als stuthout in de kolenmijnen. Later ging men daar ook over op de teelt van fruitbomen, sierteelt en tuinbouw in de open grond. In Udenhout kweekte men bomen voor gebruik op eigen grond, voor buurman of goede vriend.

Na 1950 werd de behoefte aan Nederlands timmerhout en mijnhout steeds minder. Kolenmijnen gingen sluiten door de concurrentie van aardgas. Vanuit het buitenland kwam een grote stroom hout binnen waar prijstechnisch niet tegen te concurreren viel en stopten velen met het zelf kweken van jonge bomen. Anderzijds kwam er een grote vraag van de overheid om al die uitbreidingen van dorpen en steden van groen te voorzien. Iedere straat moest bomen hebben. Elk gemeentebestuur had weer andere gedachten over de soort straatbomen die in hun ogen de beste waren. Er kwam een grote verscheidenheid in soorten en allerlei variëteiten. De teelt hier werd ook nog gestimuleerd doordat in het buitenland ook de behoefte ontstond om alle uitbreidingenplannen van groen te voorzien. In navolging van Duitsland werd meer gekozen voor het aanleveren van grotere bomen. Kleinere bomen worden ook wel groot maar in zo'n nieuw uitbreidingsplan met allerlei grootschalige voorzieningen maken kleinere bomen te weinig indruk. Ook zijn jongere bomen in nieuwe kernen dikwijls moeilijk te handhaven door het verkeer en baldadigheid. De export van bomen kwam in de zestiger jaren goed op gang omdat vooral West Duitsland door zijn grote welvaart veel aan groenvoorzieningen deed en de vraag groot was.

De nodige kennis van allerlei soorten en teelten kon niet meer alleen van vader op zoon geleerd worden. Voor de boomkwekers was toen het buitenland de grote inspiratiebron. Soms ging men in georganiseerd verband op excursie naar het buitenland maar ook op eigen initiatief werd daar goed rondgekeken. Tegenwoordig zijn er vooral voor de jongeren veel betere opleidingsmogelijkheden zowel op technisch als economisch gebied, denk daarbij aan lagere en middelbare tuinbouwopleidingen en algemeen vormend middelbaar beroepsonderwijs. De praktische scholing moet nog altijd uit de bedrijven komen door middel van stage op andere bedrijven maar vooral op het eigen bedrijf.

De laatste jaren zien we ook in Udenhout een gestage uitbreiding van boomteelt, vooral van sierteelten. Hoewel na de oorlog geprobeerd werd om in Udenhout tuinbouwteelten van de grond te krijgen mondde dat toen uit in een mislukking. Waarom zou het nu wel lukken, vroegen we ons af. Volgens Harrie van Iersel zou dat er aan kunnen liggen dat de enkeling die het toen geprobeerd heeft ook geen voorbeeld is geweest van hoe het wel moest. Door de slechte voorbereiding, dikwijls op verkeerde grond waren diverse pogingen al bij voorbaat mislukt. Ook de manier van uitvoering was voor anderen niet inspirerend. Waarom zou het nu wel kunnen lukken? Als de economische situatie blijft meewerken zou de teelt van siergewassen wel eens een blijvertje kunnen zijn. Er is veel vraag naar die producten en we zien beter geschoolde jonge ondernemers voor deze bedrijfstak kiezen. Wel leert de ervaring in de boomkwekerij dat enkele jaren van tegenspoed het beeld snel kan veranderen. Ook zien we dat allerlei ontwikkelingen rond bestemmings- en milieuplannen van de overheid en alle daarvan afgeleide verboden en geboden de agrarische ondernemer van 2003 nu voor veel beperkingen zorgen. De moderne ondernemer moet zich door een papierberg heen worstelen om aan alle voorwaarden te kunnen voldoen.

Harrie van Iersel denkt dat we het rond Udenhout wel zullen redden om bomen en siergewassen te blijven telen, maar we zullen wel alert moeten blijven en de ontwikkelingen nauwlettend moeten volgen.

Vogelenzang, een moordwijk

Luud de Brouwer

Soms komen het verleden en de toekomst elkaar tegen in een naam. De Van der Weegen Bouwgroep bouwt nieuwe woningen op een lokatie achter het oude gemeentehuis van Udenhout, op de hoek van de Schoorstraat en de Slimstraat. Dat plan heeft de naam Vogelenzang gekregen. Deze naam heeft een heel bewogen geschiedenis. In onderstaand artikel zal ik uiteenzetten hoe deze naam in Udenhout terecht is gekomen.

Het toponiem Vogelenzang

Een toponiem is een plaatsnaam. Een toponiem heeft soms een eeuwenoude oorsprong die op allerlei aspecten van het perceel kunnen teruggaan. Zo komen er o.a. namen voort uit het agrarisch gebruik (b.v. Haverakker), de fysische omstandigheden (b.v. Hoge wei) of de grootte (b.v. de Grootte wei). Het perceel dat het toponiem Vogelenzang draagt ligt in een driehoek land tussen een pad achter de Slimstraat, Schoorstraat en een pad dat de Schoorstraat met de het andere pad verbond in vroeger tijden.

Bronnenonderzoek terug in de tijd tot 1740 wijst tot dusver uit dat het genoemde gebied het toponiem Hoornik, in een aantal schrijfvarianten (Hornik, Horderick, Hordijck), droeg. Een Hoornik is volgens het Toponymisch Woordenboek van Gysseling een hoek en daarmee een heel toepasselijke en waarschijnlijk oude naam voor dit deel van Udenhout. Het valt meteen op dat het perceel langs de Schoorstraat waar een woning op staat een afwijkend toponiem heeft: Vogelsang.

De woning van de schoolmeester

In die woning woonde de Udenhoutse schoolmeester. Hij gaf onderwijs in een *schoolhuijs* dat van oudsher was gevestigd bij de kapel in de Kruisstraat. Het schoolgebouw, met wat bijgebouwen, stond langs de Schoorstraat. De schoolmeester woonde een stukje verderop in de Schoorstraat. Dat huis was niet zijn eigendom, maar hij kreeg wel vrije inwoning vanwege zijn ambt. De gemeenschap van Udenhout draaide voor de kosten van de woning op en moest die ook onderhouden. We moeten ons bij dat huis niet al te veel voorstellen. Het bestond uit een houten constructie met wanden van vlechtwerk en leem of van hout. Voor de schoolmeester was het in ieder geval dicht bij zijn werk.

De bewoner: schoolmeester Jan Ophorst

Van Jan Ophorst kunnen we op basis van de beschikbare bronnen een redelijk beeld scheppen. Hij volgde in 1677 zijn vader op als schoolmeester van Udenhout. Jan Ophorst was toen nog vrijgezel. Hij ontpopte zich in het begin van zijn ambt als een nauwgezet man die op een goede manier de Udenhoutse kinderen wat probeerde bij te brengen.

Op 11 augustus 1682 verscheen Johan Ophorst voor de predikant van Loon op Zand, samen met zijn verloofde Maria Vogelsangh, om in ondertrouw te gaan. Later dat jaar trouwde het echtpaar in Son, de toenmalige woonplaats van Maria Vogelsangh. Op 25 november 1685 liet het echtpaar een dochter Maria dopen en op 12 februari 1687 een tweeling: Wouter en Govert. Deze kinderen kregen hun doop in Loon op Zand omdat de kleine protestantse gemeente van Udenhout bij die kerk hoorde sinds 1648. Het groeiende gezin was misschien aanleiding voor meester Jan om er een baantje bij te nemen. De classis van 's-Hertogenbosch (dat is een vergadering van een aantal kerken in een regio) die toezicht hield op het functioneren van de schoolmeesters in de Meijerij kreeg in de rapportages meer en

meer te horen over de bijbaantjes van Johan Ophorst. In 1687 kreeg hij dan ook een slechte beoordeling toen de classis schreef dat de kwaliteit van het onderwijs in Udenhout sterk te wensen overliet.

De schoolmeester als belastinginner

Johan Ophorst ging belastingen innen voor het dorp Loon op Zand. Doordat het innen van de belastingen werd verpacht, noemde men deze mensen ook wel pachters. Hij deed dat niet alleen maar samen met Pieter Drabbe. Pieter Herman Drabbe was van beroep ketellapper. Deze belastinginners waren vanzelfsprekend niet populair, nog los van het feit dat het protestanten waren in een katholieke omgeving. De schepenen van Loon op Zand hebben onder bedreiging Pieter Drabbe af laten zien van het innen van deze belasting. Zij hadden zelf al enkele collecteurs aangesteld. Op 12 april 1687 verklaarden de schepenen van Loon op Zand dat ze Pieter Drabbe schadeloos zullen stellen in zijn ambt van pachter. Een dag later kwamen Pieter Drabbe en Jan van Ophorst naar Loon op Zand om over de financiële gevolgen van deze zaak te praten. De ontmoeting had plaats in de herberg van Theodorus Poison in de Kerkstraat. In de kamer aan de straat had zich hoog gezelschap verzameld: mr. Antonij van der Punten, secretaris van de heerlijkheid Loon op Zand, Johan van Rotterdam, drossaard, de heer Everart, rentmeester van de heer van Loon op Zand, mr. Govert Verheijden, Willem van Hasselt, Hendrick van Vucht, Martinus Cocquel en zijn vrouw, Pieter Drabbe en Jan Ophorst en zijn vrouw. Er was ondertussen een groep mensen voor de herberg van Poison gekomen waarbij er *groot geroep en geschreuw is gehoord*. Onder deze mensen waren Laurens de Leeuw, Willem vande Graeff en Willem Brants. Laurens de Leeuw beweerde dat Pieter Drabbe hem de helft van zijn belastingpacht had toegezegd en hij wilde nu ook delen in deze financiële afwikkeling. In het tumult dat ontstond, trok of leidde De Leeuw Drabbe naar buiten en daar begonnen de omstanders hem te bedreigen *roepende slaet den Hondt slaet den Crauwer doodt steeckt hem de keel af*. Pieter Drabbe trok daarop *een mes soo als men ordinaris voor vier stuijvers coopt* en wilde Laurens de Leeuw steken. De omstanders grepen nu in en vielen Drabbe aan waarbij ze hem het mes afhandig maakten en op hem insloegen. Jan Ophorst wilde ingrijpen maar werd daar in eerste instantie in belet door de mensen in het huis, waaronder zijn huisvrouw. Zij zeiden letterlijk tegen hem: *blijft maer hier inde Camer, U sal geen leedt geschieden*. Het was duidelijk dat de actie tegen Pieter Drabbe was gericht. Jan Ophorst liet zich echter niet tegenhouden, pakte een stok en sloeg zich een weg naar buiten om Drabbe te helpen. Volgens een aantal getuigen sloeg hij daarbij ook zijn eigen vrouw. Toen hij eenmaal buiten was, richtte de meute zich ook op hem. De omstanders sloegen hem en werkten hem tegen de grond. Uiteindelijk slaagden Drabbe en Ophorst er in om terug te komen in de kamer waar Ophorst weer zodanig klappen kreeg *dat hij in swijm bleef leggen*. Uiteindelijk verschansten ze zich in het huis van de President-schepenen. Dat huis werd de hele nacht nog belaagd door oproerkraaiers. Pieter Drabbe kon als gevolg van zijn verwondingen gedurende vier weken zijn beroep niet uitoefenen en hij gaf regelmatig bloed op. Daarna keerde rust blijkbaar terug.

De aanslag

Bijna een jaar later, op maandag 5 april 1688, kwam Laurens de Leeuw naar Udenhout. Hij liep bij verschillende mensen binnen op zoek naar een plaats om te overnachten. Dat was verdacht, want hij had een vaste kamer die hij gebruikte bij zijn regelmatige bezoeken aan Udenhout. Uiteindelijk vond hij onderdak bij de molenaar van de kreitenmolen. Matheus Bergmans en zijn dochter Jenneke verklaarden dat zij Laurens de Leeuw ook op bezoek hebben gehad en dat hij een *roer* (geweer) bij zich had.

In de loop van de avond kwamen er vijf mannen Udenhout binnenlopen. Zij namen hun intrek in het huis van Cornelia Willem Bertens, huisvrouw van Hendrick van den Heuvel, die getuigde dat deze mannen *in haer aengesicht swart waren ider een roer bij sich hebbende*. De mannen informeerden *off Peer den Bueter noch bij mr Jan is*. Daarmee bedoelden ze Pieter Drabbe, die *Bueter* was: ketellapper. Tijdens hun verblijf probeerden twee van hen, *den kerel met den blauwen keel* en *de kerel met den grouwen rock met tinne knopen*, in contact te komen met Laurens de Leeuw. De eerste sprak met hem en ze dronken wat brandewijn. De tweede werd aan de deur afgehouden door de vrouw van de molenaar.

Cornelia Bertens wist nog te melden dat de mannen uiteindelijk na dat er *drie of vier kannen bier gedroncken waren die selven nacht ontrent elf of twaelf uren uijten huijse sijn wech geaen*.

Jan Ophorst lag toen al in bed met zijn vrouw. Zijn moeder sliep in de keuken en er lag een baby in de wieg. Hij hoorde tussen 12 en 1 uur in de nacht van maandag op dinsdag dat er mensen rond zijn huis liepen. Vervolgens gooiden deze mensen vijf ramen in. Hij stond op van het bed om te proberen er achter te komen wie dat hadden gedaan. De daders stonden echter buiten de maneschijn en de maan stond ook nog eens op het punt om onder te gaan. Daardoor kon hij niemand onderscheiden. Hij vermoedde dat het om tien personen ging. Hij had die gedachte nauwelijks gevormd toen de kogels hem om de oren vlogen. Bij het eerste salvo raakten twee kogels de bedstee waar zijn vrouw in lag, terwijl *desselfse huijsvrouw met den derden kogel door de gordijne van bedstede geschoten inde lincker borst penetrerende door het hart, soo dat de selve daer aen mors is doodgebleven*.

Daarmee was er nog geen einde aan de aanval gekomen. Een volgend salvo sloeg in de keuken waar de moeder van Jan Ophorst lag. Er volgde nog meer salvo's waarbij nogal wat huisraad werd getroffen. Al met al dacht hij dat er 40 kogels in het huis waren geschoten. Jan Ophorst verklaarde dat hij *hebbende dien nacht alsoo met vreesen enden beven doorgebracht*.

Toen hij was bekomen van de schrik, rende hij naar de burens om hun het nieuws te brengen van wat hem overkomen was en hun hulp in te roepen. Alle burens verklaarden weliswaar schoten gehoord te hebben, maar door de nogal geïsoleerde ligging van het huis wisten ze niet dat die schoten bij het huis van Jan Ophorst vandaan kwamen.

De hiervoor genoemde Matheus Bergmans hoorde Jan Ophorst roepen *gebuerman staat op, helpt mijn, waermede hij (...) sijn opgestaen ende gaende na den huijse van voorn mr Jan, hebben bevonden dat sijn vrouw doodgeschoten ende oocq dat sijn moeder in swijme lach*. Een andere buurman, Aart Pijnenburg, herinnerde zich nog *doen mr. Jan aen sijn huijs riep dat hij eens op soude staen ende het licht mede brengen want dat hij niet en wist off sijn vrouw beswijmt ofte dood was ende hij affirmant opstaende is met sijn vrouw die het licht inde handt hadde na den huijse van mr. Jan geaen, alwaer hij affirmant bevondt dat de selve dood op het bed lach ende dat sij voor in de lincker borst gequetst was*.

Heel vroeg in de ochtend kwam Laurens de Leeuw het huis binnen. Jan Ophorst vroeg hem om naar zijn vrouw te komen kijken. Laurens de Leeuw antwoordde: *ick soude het niet connen sien*. Jan Ophorst vroeg vervolgens naar de man die De Leeuw had gesproken, maar hij zei die mannen niet te kennen.

De daders

Hoewel in de getuigenverklaringen steeds sprake is van vijf personen die deze aanslag gepleegd hebben, zijn er uiteindelijk 4 mannen aangeklaagd: Willem vande Graeff, Willem Brants, Thomas Jan Thomas Egmonts en Dirck Bunen. Aangezien zij alle vier voortvluchtig zijn, werden ze bij verstek aangeklaagd. Twee van hen, Willem vande Graef en Thomas Jan Thomas Egmonts, sloten zich aan bij het leger van commandant van Barlo. Mogelijk waren ze daar al actief en verklaart dat de

aanwezigheid van zoveel geweren. Deze soldaten werden opgespoord in het kampement in Maastricht. Toen ze van daaruit naar 's-Hertogenbosch op transport gingen, ontsnapten ze echter. Hoewel de Hoogschout van de Meijerij ook Laurens de Leeuw voor deze moord wilde aanklagen is hij daar niet in geslaagd omdat hij daar geen bewijs voor kon vinden. Hij beschuldigde hem wel van voorkennis over deze fatale aanslag.

Het onderzoek nam enige tijd in beslag maar in het voorjaar van 1690 was de aanklacht rond en ondernam men pogingen om de daders voor de Bossche schepenbank te krijgen. Op 19 maart, 9 april, 20 april en 7 mei riep de vorster van Oisterwijk voor de kerk, *vermidts in Udenhout nooit geen publicatie en wordt gedaen*, de daders op zich te melden. Diezelfde oproep vond ook plaats in 's-Hertogenbosch. Dat alles bleef zonder resultaat.

De nasleep

Johan Ophorst was geschokt door wat hem overkomen was. Maar hij was er de man niet naar om bij de pakken neer te gaan zitten. Drie maanden na de moord op zijn vrouw en ongeborn kind ging hij opnieuw de belastingen innen met zijn partner Pieter Drabbe. Hij richtte in 1689 een verzoekschrift aan de Raad van State waarin hij aandrang op een nieuwe woning van steen. Daarnaast kwam hij in aanmerking voor schadevergoeding. De hoogschout van de meierij van 's-Hertogenbosch nam de zaak heel hoog op. Een aanval op belastingpachters kon hij natuurlijk niet over zijn kant laten gaan. Hij nam schepenen van Loon op Zand in gijzeling in de gevangendoor van 's-Hertogenbosch omdat hij er van overtuigd was dat ze weet hadden gehad van de op handen zijnde aanslag op het leven van Peter Drabbe en Jan Ophorst. Bovendien verweet hij de schepenen dat ze door hun lakse houding na de aanval op Peter Drabbe en Jan Ophorst in 1687 een directe aanleiding hebben gegeven tot de aanslag en moord van 1688. De regeerders van Udenhout verweet hij dat ze geen waarschuwing aan het adres van Jan Ophorst hebben doen uitgaan. Beide instanties samen moesten aan Jan Ophorst een bedrag van 8000 gulden betalen als schadeloosstelling. Of een dergelijke betaling ook heeft plaatsgevonden is mij niet bekend.

Voor wat betreft het vernieuwen van de woning van de schoolmeester waren de bestuurders van Udenhout niet doortastend genoeg en in 1692 vernieuwde Jan Ophorst zijn verzoek waarna de Raad van State de Udenhouters sommeerde om voor een deugdelijke woning voor hun schoolmeester te zorgen. Het ontbreken van de dorpsrekeningen uit die periode maken het onmogelijk te verifiëren of ze dat ook daadwerkelijk hebben gedaan. Uit het feit dat Jan Ophorst hierna geen nieuw verzoek aan de Raad van State heeft gedaan mogen we aannemen dat zijn verzoek is ingewilligd.

Vogelsangh

Deze dubbele moord heeft ongetwijfeld diepe indruk gemaakt op de inwoners van Udenhout. Johan Ophorst bleef in het dorp wonen, hertrouwde en bleef schoolmeester tot aan zijn overlijden in 1729. Hij was toen al meer dan 50 jaar actief als schoolmeester en er zullen maar weinig inwoners van Udenhout zijn geweest die niet in zijn schoolbanken hebben plaatsgenomen. Hij liet één zoon achter uit zijn eerste huwelijk: Govert.

Het is ongetwijfeld uit respect voor hun schoolmeester, dat het perceel waarop hij zolang gewoond heeft, in een mogelijk nieuwe of aangepaste woning, in de volksmond de naam kreeg van zijn vermoorde huisvrouw Maria Vogelsangh.

Bronnen

Regionaal Archief Tilburg, Schepenbank Oisterwijk, inv.nr. 476, f. 68v, 9 juli 1688.

Stadsarchief 's-Hertogenbosch – Rechterlijk archief 's-Hertogenbosch, inventarisnummers 146-11, 148-07 en 116-16.
Nationaal Archief, Archief van de Raad van State.
Trommelen, J.R.O. en M.P.E. Trommelen, *Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw*, een tentatieve reconstructie en naamsverklaring, Tilburg, 1994.

Meer informatie over de personen in dit artikel:

Pieter Drabbe trouwt op 5 december 1695 in Loon op Zand met Anneke Ariens Verheijden. Hij is geboren in Strijp en trouwde voor de predikant in de kerk. Hij was dus protestant. Hij is overleden op 17 april 1732 in Loon op Zand.

Theodorus Poiso gedoopt rk in Loon op Zand op 22 augustus 1653 als zoon van Petrus Poisson en Maria Cornelis van den Hove.
Hij trouwde op 30 juni 1675 in Loon op Zand voor de pastoor met Joanna Leonard de Bont

Willem van de Graef, vermoedelijk Willem Claes van de Graef, zoon van Claes Hendrick van de Graeff en Magdaleen Willem van Beurden, geen geboorte of overlijdensdatum teruggevonden. In 1722 is hij overleden, volgens een akte. Hij huwde (datum niet gevonden) met Cornelia Andries van Gilze, weduwe van Wouter Dirck Coomans, bij wie ze al vier kinderen had. Uit hun huwelijk worden nog twee kinderen geboren, Magdalena in 1689 en Willem in 1691.
Van vrouw en kinderen en van Willem heb ik geen overlijden teruggevonden. Wellicht zijn ze allemaal vertrokken?

Willem Brants, vermoedelijk Willem Jan Brants, gedoopt 27-10-1667 te LoZ en begraven 21-12-1731 aldaar, geh.m. (1689) Maria Jan de Leeuw (1668-1740), bij wie hij zeven kinderen kreeg in de periode 1690-1703.
Willem was een zoon van Jan Aert Kleijn alias Brants en Jenneke Antonis van der Aa.

Dirk Bunen, vermoedelijk Dirck Claes Beunen, gedoopt 5-3-1661 te LoZ, overleden na 2-6-1688 maar geen precieze datum bekend. Hij was een zoon van Claes Gijsbert Beunen en Maria Dirck van Duppen. De schepenen van LoZ geven hem op 27 april 1688 een paspoort om naar het buitenland te reizen. Geen toeval?

Thomas Jan Thomas Egmonts. Geen twijfel, gelet op de patroniemen, dat het Thomas, gedoopt 7-10-1658 te LoZ moet zijn, zoon van Jan Thomas Thomas Egmonts en Margaretha Jan Dielisse. Van hem is verder niets bekend.

Laurens de Leeuw, vermoedelijk Laurens Thomas de Leeuw, doop onbekend, maar zoon van Thomas Thomas de Leeuw en Maria Peeter de Kock. Hij huwde voor 1680 met Adriana Adriaen van den Hove, gedoopt 13-11-1646 te LoZ. Zij was op 6-11-1696 al overleden. Hij zou op 20-5-1701 begraven zijn te LoZ.

Zuster Wender 100 jaar

Wim Maarse

Wandschildering Kasteel De Strijdhoeve

Oud-burgemeester Hans Hoefsloot

Inleiding

Gerdateerd 6 april 1970 ontving mevrouw C.V.M. Lemire, eigenaresse van kasteel "De Strijdhoeve" te Udenhout, bericht van plaatsing van haar kasteel op de lijst van beschermde monumenten. Gedateerd 3 juni 1971 ontving zij een brief van de hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, waarin deze verklaarde dat de wandschildering in ene van de vertrekken onroerend is ingevolge art. 562 van het Burgerlijk Wetboek en derhalve niet zonder vergunning van de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk mag worden verwijderd. Hij voegt daaraan nog toe: "Onder de huidige omstandigheden ben ik niet bereid op een aanvraag tot verwijdering van het behang gunstig te adviseren". Onderwijl is een plan tot restauratie van het kasteel gemaakt, in de subsidiabele kosten waarvan Rijk, Provincie en Gemeente zich bereid verklaren te participeren in de verhouding 30, 10 en 30%.

Alarmerend verhaal

Mevrouw Lemire heeft samen met haar zakelijk adviseur een gesprek met mij, burgemeester van Udenhout, op 21 april 1972 en doet mij het volgende verhaal. Mevrouw A.W.O. van Aken – Lemire, nicht van haar, is middels een boedelverdeling in 1966 in het bezit gekomen van de wandschildering van het kasteel. De waarde daarvan werd destijds bepaald op f.5.000,-. Gedateerd 20 april 1972 deelt de heer Van Aken schriftelijk aan mevrouw Lemire mede dat de staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de heer H.J.L. Vonhoff, bij brief van 17 april 1972 toestemming verleent om:

- Het in het huis "De Strijdhoeve" te Udenhout aanwezige geschilderde behang daaruit te verwijderen;
- Het behang te doen restaureren door de heer N. van Bohemen te Den Haag;
- Het behang in bruikleen af te staan aan het museum "prinsenhof" te Delft ter plaatsing in dat museum.

De heer Van Aken kondigt nog aan dat de bedoelde verwijdering maandag 24 april zal plaatsvinden. Mevrouw Lemire betreurt deze verwijdering ten zeerste, omdat zij meent dat het doek in het kasteel thuishoort. Immers, in opdracht van de stichter van het kasteel, generaal Van Dopff, heeft de reizend kunstschilder Dirk Dalens III het doek in de desbetreffende kamer op maat aangebracht en geschilderd, rekening houdend met sparingen van enkele deuren en een drietal ramen. Definitieve verwijdering van het doek betekent een belangrijke aantasting van de cultuurhistorische waarde van het kasteel. "Bij verwijdering op de voorgenomen wijze bestaat geen hoop op terugkeer van het doek, maar slechts verkoop in delen en mogelijk zelfs export", vreest mevrouw Lemire.

Beraadslaging

In de bedoelde kamer van het kasteel beraden wij ons over wat ons te doen staat. Het enige positieve dat van de beslissing kan worden gezegd is de voorgenomen restauratie, want het doek verkeert in een zeer slechte staat. Ik loop warm voor de zaak en vind het dreigend verlies van dit kunstwerk voor Udenhout en Brabant niet minder dan vandalisme. Het kasteel wordt, gerestaureerd zijnde, beroofd van zijn meest waardevolle bezienswaardigheid, waarvoor slechts wit pleisterwerk in de plaats kan komen. Gedrieën concluderen we:

- Verwijdering betekent een onherstelbaar cultureel verlies en een belangrijke waardedaling van het kasteel, die verder gaat dan de eigen waarde van het doek;
- Mevrouw Lemire wordt op een onbehoorlijke manier voor het blok gezet, waardoor overleg en bemiddeling vrijwel onmogelijk zijn.

Besloten wordt mr. Verhoeven, advocaat te Den Bosch, telegrafisch en per aangetekend schrijven aan mevrouw Van Aken-Lemire te laten weten dat komst naar Udenhout ter verwijdering van het doek geen zin heeft, omdat toegang tot het kasteel zal worden geweigerd. Ik zal proberen telefonisch de staatssecretaris tot heroverweging van zijn besluit te bewegen. Mevrouw Lemire en de heer Van de Ven, haar adviseur, zullen proberen het Nieuwsblad van het Zuiden te interesseren voor deze zaak.

Kwade bedoelingen?

De staatssecretaris blijkt onbereikbaar vanwege kabinetsberaad. Enkele gesprekken met hoofdambtenaren leren me dat onze actie juridisch weinig kans van slagen heeft. Geadviseerd wordt Vonhoff een brief te schrijven. Overleg met architect Uppelschoten van Monumentenzorg leert me echter dat de toestemming van de staatssecretaris wel eens strijdig zou kunnen zijn met art. 15 van de Monumentenwet, dat voorschrijft dat tevoren het provinciaal- en het gemeentebestuur om advies moet worden gevraagd. Deze zaak krijgt voor mij een luchtje van vooropgezette kwade bedoelingen.

Kultur-Barbarei

Mevrouw Lemire stuurt mij een rapport, gedateerd 25 april 1972, dat op haar verzoek kunsthistoricus Walter Soechting te Hamburg geschreven heeft en waarin hij een klemmend pleidooi houdt voor behoud van het doek in het kasteel. Hij voegt een kunsthistorische analyse toe, waarin ondermeer wordt vastgesteld dat ene vergelijkbare schildering zich bevindt in het Kabinet van de Koningin, Korte Vijverberg 3 te 's-Gravenhage. Hij bestempelt eventuele verkoop van de schilderstukken als "Kultur-Barbarei ersten Ranges".

Lobbyen

Inmiddels schreef ik de staatssecretaris met het verzoek zijn besluit te heroverwegen en ons de gelegenheid te geven:

- De waarde van het doek te bepalen op basis van de artistieke en historische analyse van Walter Soechting;
- Overleg te plegen met de juridische eigenaresse;
- In geval van overeenstemming subsidie te vragen aan rijk, provincie en gemeente.

Kopieën van de brief en de rapportage van Soechting gingen naar provincie en gemeente, naar het Departement en de pers, naar leden van de Tweede Kamer en enkele culturele instellingen. Eind april begint het Nieuwsblad van het Zuiden (Gerard Trentelman) een zeer gewaardeerde publiciteitscampagne.

Staatssecretaris

Bij brief van 17 mei 1972 antwoordde mij de staatssecretaris. Omdat de wandschildering slachtoffer dreigde te worden van onenigheid in de familie had hij de gedane toestemming gegeven. Op een verzoek van de eigenaresse tot verwijdering, restauratie en verkoop naar het buitenland had hij afwijzend beschikt. Eigenaresse was voldoende zeker dat het doek niet opnieuw zou worden beschadigd, gelet op het gebruik van het huis. Eigenaresse liet weten dat zij het doek na verwijdering vakkundig zou laten restaureren en het vervolgens in bruikleen zou afstaan aan "Het Prinsenhof" te Delft. In mijn ogen voegde de staatssecretaris

een belangrijke passage toe: "Hoewel ik er nog steeds de voorkeur aan geef dat het geschilderde behangsel ter plaatse blijft, heb ik – nu de eigenaresse uitzicht bood op een aanvaardbaar alternatief - gemeend daarop te moeten ingaan". Voor zover mij bekend kon de familie het niet eens worden over het aanbod van mevrouw Lemire om het doek na hertaxatie te kopen. Daarvoor kan begrip bestaan gezien de abominabele staat waarin de schildering verkeerde en het feit dat de handelswaarde nihil was zolang het schilderij "onroerend" in het kasteel verbleef. De door de staatssecretaris uitgesproken "voorkeur" bood mijn inziens echter enig perspectief. Ik bood mevrouw Lemire aan te bemiddelen tussen haar en haar nicht.

Belegering van het kasteel

Weer kort daarna, gedateerd 19 mei 1972, ontvangt mevrouw Lemire een brief van de advocaat van haar nicht, mr. N.W.A. Brink, waarin (weer) een ultimatum wordt gesteld voor de verwijdering van het doek. De datum is nu 24 mei om 17.00 uur. Er wordt bedreigd met rechtsmaatregelen en aansprakelijkheidsstelling voor eventuele schade. De "belegering" van het kasteel is dus begonnen. "tenslotte", zegt mr. Brink, "kan ik u mededelen dat cliënte bereid is na de restauratie uw cliënte het voorkeursrecht van koop te geven, met dien verstande dat zij in staat zal worden gesteld het schilderij voor exact dezelfde prijs te kopen als een ander ervoor zou willen geven.

Aap uit de mouw

De aanwezigheid van de aap, die nu uit de mouw komt, werd al vermoed. Eerst het doek verwijderen uit het kasteel, hetgeen impliceert dat er geen bescherming van de Monumentenwet meer zou zijn. De wijze waarop dit gebeurt, misleiding, intimidatie speelt geen rol. Vervolgens restaureren, hetgeen inderdaad geboden was. Dan "in bruikleen" exposeren en de vrije markt de waarde laten bepalen, waarna mevrouw Lemire voorkeursrecht krijgt van koop voor een prijs, die een eventuele "gek" bereid is ervoor te geven. Ik kan me voorstellen dat iemand zo handelt die het geluk treft een wandschildering te erven die in slechte staat verkeert en onroerend deel is van andermans huis. Wat ik voor onmogelijk houd is dat een staatssecretaris, verantwoordelijk voor ondermeer cultuur, zich voor een dergelijk karretje laat spannen. Zou er dan toch een Wassenaars VVD-sfeertje zijn waarin dit is bekonkeld?

Verweer

Gedateerd 25 mei 1972 schrijf ik de staatssecretaris weer een brief waarin ik hem onverbloemd mijn visie op de affaire geef. Het lijkt me nuttig dat hij weet dat ik het spel door heb. Ik vraag hem dan ook: "De toestemming in te trekken, de procedure op grond van art. 14 e.v. van de Monumentenwet op gang te brengen (waardoor provincie en gemeente gelegenheid krijgen te adviseren) en mij de tijd te geven voor een bemiddelingspoging gericht op zijn voorkeur, namelijk behoud van het doek voor het kasteel". Op 26 mei helpt het Nieuwsblad weer een handje middels een uitgebreid artikel met foto. Onderwijl wordt onzerzijds overwogen en besproken hoe het verweer moet luiden in geval van een kort geding. Mr. Verhoeven meent dat er twee wapens zijn: het betwisten van de rechtsgeldigheid van de vergunning en beroep tegen de verleende vergunning bij H.M. de Koningin op grond van art. 26 van de Monumentenwet.

Morele steun

Een van de door mij aangeschreven culturele instellingen, de vereniging "Hendrik de Keyser" laat 29 mei weten het "praktisch ondenkbaar (te vinden) dat door de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk een schriftelijke toestemming is afgegeven tot verwijdering van een waardevolle wandschildering uit het

onderwerpelijke kasteel. Het is ons evenwel niet mogelijk iets in deze zaak voor u te doen”.

In het hol van de leeuw

Op 30 mei lukt het een afspraak te maken met de tegenpartij te Wassenaar. Op 2 juni zouden we elkaar ontmoeten ten kantore van mr. Brink. Deze begint me te verwelkomen als “bijna” collega, omdat hij wethouder en tevens loco-burgemeester van Wassenaar is en evenals Vonhoff lid van de VVD. Deze mededeling was voldoende om mijn achterdocht te bevestigen, tevens vergrootte deze mijn zelfvertrouwen omdat het een voordeel is te onderhandelen met een partij waarvan je de werkelijke motieven kent. Het resultaat van het niet makkelijke gesprek was dat mevrouw Lemire koopster werd van het doek met recht van annulering binnen zes maanden. Gevolg was dat zonder bezwaar het doek 13 juni daaropvolgend kon worden opgehaald voor restauratie. Het half jaar gaf ons de tijd de financiering rond te maken. Als dit onverhoopt niet zou lukken, zouden wij ons niet verzetten tegen verkoop. De kosten van de restauratie zouden voor de uiteindelijke eigenaar zijn.

Sportieve staatssecretaris

Op 7 juni wenst de staatssecretaris me succes bij mijn bemiddelingspoging.

De poging zou uiteindelijk succesvol zijn. Het doek kwam na restauratie terug naar het kasteel en op 25 mei 1974 gingen de deuren van het kasteel open voor een eerste publieke bezichtiging van het doek van Dirk Dalens III.

Hij was meer dan 50 jaar kastelein

Marinus Heessels (1867-1962)

Jan Denissen

Marinus werd geboren als Marinus Heessels op 11 februari 1867 in een afgelegen huis in de bossen van de Baronsvelden. Dat zijn de bossen achter de kapel aan de Schoorstraat. Iedereen in Udenhout kende hem met zijn bijnaam Marinus de Kat. Deze bijnaam had hij geërfd van zijn vader die Marinus zelf ook Tinuske de Kat noemde. Zijn moeder was Anna Cornelia Intven. In 1883 verhuisde het gezin Heessels en dus ook Marinuske naar een huisje op de hoek Schoorstraat Lange Sticht waar toen drie kleine huisjes stonden. Daarnaast woonde Johannes de Bree die getrouwd was met Johanna Schapendonk. Deze Johanna verdiende wat bij door thuis brei- en verstelwerk te doen voor boerenknechten. Op een gegeven moment vroegen twee knechten, te weten Cornelis de Jong en Gerardus Vermeer, haar om 's zondags een borreltje te verkopen als ze hun verstelgoed kwamen brengen. Johanna voelde daar wel wat voor en omdat er toen nog geen vergunning nodig was, kon ze daarmee direct beginnen. Dat was het begin van het café dat later de naam Boslust kreeg.

In 1896 trouwde Marinus Heesels met zijn naaste buurmeisje Maria van Bree. Zij gingen wonen aan de Schoorstraat op nummer A 141. Dat was het huis van de familie van Bree. Marinus liet het huis verbouwen tot een woning met een café. Volgens de overlevering zou die verbouwing in vijf dagen gerealiseerd zijn door aannemer Brekelmans (Josje de Golse). Dit vanwege een weddenschap om één liter jenever. In 1897 kreeg Marinus voor zijn café een officiële drankvergunning op zijn naam. In 1905 overleed zijn vrouw en Marinus bleef achter met vier jonge kinderen. Een half jaar later hertrouwde hij met Cornelia Baetens uit Esch. Marinus bleef meer dan 50 jaar kastelein. Achter de tap was hij vaak het luisterend oor, zijn vrouw voerde daar gewoonlijk het woord. In 1948 wordt hij voor de tweede maal weduwnaar. Zijn dochter Adriana en schoonzoon Jan Verhallen komen dan met hun 7 kinderen na 25 jaar terug naar Udenhout. Zij nemen het café over en geven het de naam Boslust. Marinus gaat bij hen inwonen. Op 31 juli 1962 overleed hij in Huize Sint Felix op ruim 95 jarige leeftijd.

Marinus was een bekende in Udenhout. Hij was op vele terreinen actief. In 1889 werd hij eerste spuitgast bij de vrijwillige brandweer. Daar bleef hij ruim zestig jaar lid van. In 1949 werd hij hiervoor gehuldigd en koninklijk onderscheiden. Naast kastelein was Marinus tot 1913 ook arbeider op de steenfabriek. Daar was hij een van de oprichters van de Steenfabriekarbeidersbond Sint Lambertus. Hij was daar ook de eerste penningmeester van. Zoals gebruikelijk in die tijd boerde hij er ook nog wat bij.

In 1925 was hij medeoprichter van scherpshuttersvereniging "Weerbaarheid nummer één". Hij werd driemaal koning en in 1954 zelfs keizer. In 1963 sloot "Weerbaarheid" zich aan bij het gilde St. Anthonius-St. Sebastiaan. Vanaf die tijd is deze schutterij thuis in Boslust.

In 1946 kreeg hij het kosterschap van de Mariakapel aan de Schoorstraat toebedeeld. Bij zijn negentigste verjaardag kreeg hij hiervoor nog een mooie pijp aangeboden.

Marinus had een grote belangstelling voor alles wat zich in Udenhout afspeelde. Dat blijkt ook uit het feit dat hij in 1949 allerlei wetenswaardigheden over Udenhout opschreef. Toen had hij al de respectabele leeftijd van 82 jaar. Hij geeft ons een beeld van het Udenhout in de periode dat hij leefde.

Hij begint zijn verhaal met een verontschuldiging: “Wanneer ik de gegevens niet juist of onduidelijk heb weergegeven moet u mij dat niet kwalijk nemen, omdat alles wat ik hier zal neerschrijven geheugenwerk is of uit overlevering van anderen heb vernomen. Tevens ook omdat ik werd opgeleid om te werken en niet om te schrijven”

In zijn verhaal geeft hij veel informatie die we ook kennen uit andere bronnen. Hij noemt alle burgemeesters en alle pastoors. Hij somt alle cafés op en alle branden die er geweest zijn gedurende de tijd dat hij bij de brandweer was. Hij vertelt het belang van de Boerenbond en Boerenleenbank. Het interessante van zijn gegevens zijn vooral de details die hij geeft over Udenhout. Enkele voorbeelden:

- Udenhout was één ware modderpoel voordat er harde wegen lagen. Hele buurtschappen waren acht maanden niet of nauwelijks te bereiken. Voor de opgroeiende jeugd was dat een ware ramp omdat die dikwijls op versleten klompen naar kerk en school moesten en dan ook nog vaak in het donker omdat het onderricht 's morgens om acht uur begon.
- Tussen 1870 en 1900 had de landarbeider het heel slecht. Het dagloon bedroeg 40 cent met daarbovenop de kost bij werkdagen van vijftien uur. Er was geen industrie, er waren wel enkele schoenmakers. Later kwamen er een paar klompenmakers en die hadden een weekloon van 3 tot 5 gulden per week. Er vestigden zich ook enkele houtbrekers. Dit bracht veel werk met zich mee. Eikenbomen werden geblekt dat wil zeggen de bast werd van het hout geklopt en deze bast werd verkocht aan leerlooiers. Alle activiteiten liepen terug en industrie werd geweerd. Alleen de landbouw ging vooruit. Arbeiders moesten buiten Udenhout om een weekloon te gaan verdienen.
- Mijn vader was toen schoenmaker en wilde evenals vele paartjes gaan trouwen. Er waren toen acht schoenmakers die de grote stap zouden gaan wagen en op de werkwinkel bij de baas besprak men onder elkaar wie het eerst bij de armmeester zou moeten aankloppen. Algemeen was men van oordeel dat dit Tinuske Heessels zou zijn. Maar God zij dank is mijn vader er nooit geweest. Hij was namelijk voor de meest gegoede uit Udenhout boodschappenloper naar Den Bosch en naar Tilburg. Vooral wat het geldwezen betrof, werd hij door die mensen goed gesteund, wat trouwens ook nodig was, daar hij een gezin heeft gehad van 13 kinderen.
- Hij beschrijft het zware werk in de landbouw. Dan schrijft hij: “laat u over 100 jaar eens bezien hoe ook deze toestanden zijn veranderd, dan zult u zeggen: het waren toen slaven. Dat is ook zo, maar dan slaven van het werk. Nu zijn het slaven van uitgaan en genotzucht. Wanneer onze jeugd zo blijft voortgaan, dan komen zij niet tot de ware begrippen. Er staat geschreven: in het zweet des aanschijns zult gij Uw brood verdienen en dit is heden in 1949 iets wat de jeugd niet garne hoort”.
- Tot 1885 stond op de Zandkant een molen. Het loon van molenaar Adriaan bestond uit een aantal scheppen uit de zak. Deze Adriaan komt in de biechtstoel en zal de maat van de schep hebben opgegeven. Volgens de gedachten van de pastoor schepte hij te veel en gaf de molenaar de raad een kruisbeeld in de molen te hangen om zodoende niet meer te scheppen dan billijk was. Hij beloofde de pastoor het 14 dagen te proberen maar Adriaan was binnen 8 dagen

terug en zei tegen de pastoor: één van de twee van de molen, of ik of het kruisbeeld.

Uit het fotoalbum van...

Wim Maarse

Van steenindustrie naar uniek natuurgebied

De Leemputten

Jan Denissen, André van der Lee en Lambert Winkelmolens

Udenhout heeft een mooie leefomgeving. Er zijn verschillende natuurgebieden en in dit artikel willen we de aandacht vestigen op één daarvan: de Leemputten. Allereerst een toelichting op de naam. Het Brabants Landschap gebruikt eigenaardig genoeg de naam Leemkuilen terwijl in Udenhout van oudsher altijd gesproken wordt over de Leemputten. Vandaar dat wij hier ook bewust die naam gebruiken.

De naam Leemputten roept bij vele Udenhouters leuke herinneringen op aan het schaatsen in hun jeugd. Andere kennen de Leemputten en omgeving omdat ze graag hun hond uitlaten in het Haarensbaantje. Maar vrijwel iedereen in Udenhout en Biezenmortel weet dit gebied ten zuidwesten van Assisië te waarderen als een prachtig waterrijk natuurgebied waar het mooi is om te vissen of vogels te bekijken. Men staat dan nauwelijks stil bij het feit dat dit unieke natuurgebied pas vrij recent is ontstaan. Vroeger was hier een grote bedrijvigheid. De omtrek van dit gebied leverde ruim honderd jaar grondstoffen voor de baksteenfabricage. In 1967 verkocht de toenmalige steenfabriek Udenhout grond aan het Brabants Landschap en daarmee werd de basis gelegd voor het huidige natuurgebied. De leemwinning bepaalde mede het gezicht van de Leemputten maar de zandwinning heeft het huidige gezicht nog aanzienlijk meer bepaald.

De leemwinning

Al vroeg in de negentiende eeuw en waarschijnlijk al daarvoor wonnen de inwoners van Udenhout leem voor het bakken van stenen. Overblijfselen hiervan zijn onder andere nog te zien aan de Houtsestraat en bij Quatre Bras (lage perceeltjes met bosjes). Zij maakten toen stenen in zogenaamde veldovens. In 1890 kreeg de firma de Rooy en Weijers van de gemeente Udenhout een vergunning om te beginnen met het machinaal fabriceren van stenen. In 1897 trekt de firmant Bartje de Rooy zich terug en begint enkele jaren later een eigen steenfabriek onder de naam St. Joseph. In 1929 koopt de NV steenfabriek Udenhout (voorheen Weijers en Co) St. Joseph op, maar de beide bedrijven blijven wel onder eigen naam doorwerken. Deze fabrieken maakten geruime tijd samen meer dan 20 miljoen stenen per jaar. Daar had men veel grondstoffen voor nodig. Uit een kubieke meter leem kunnen 600 stenen (waalformaat) gemaakt worden. Voor 20 miljoen stenen is 30.000 m³ leem nodig. Uit een hectare komt 8 tot 10.000 m³ leem. Dus men ontleemde meer dan 3 ha per jaar. Dat ging niet willekeurig maar men werkte planmatig.

Vanaf ongeveer 1950 werkte men met een ontleemingsplan met een bestek. Om aan de benodigde percelen grond te komen onderhandelde de steenfabriek met de eigenaren van de grond. Over het algemeen waren dat boeren. Die wilden cultuurgrond terug hebben plus natuurlijk een compensatie. Zo is de hele Brabantsehoek plus een deel van het terrein van Assisië ontleempd. Na een ruilverkaveling is alles weer opgeleverd als cultuurgrond. Met een groot deel van de Kreitenheide ging dat ook zo. De steenfabriek had zelf ook cultuurgronden in eigendom. Deze grond kregen boeren ter compensatie in gebruik in de periode dat hun grond onder de schop was voor de leemwinning.

De zandwinning

De eerste grootschalige zandwinning begon omstreeks 1960. De Rijksweg N65 van Tilburg naar Den Bosch moest 4-baans gemaakt worden en men zocht daarvoor geschikt zand. De put langs de Heusdensebaan bevatte goed zand en de aannemer van die weg kreeg een concessie om daar zand te winnen. Pas na verkoop in 1967 van de Leemputten aan het Brabants Landschap is verdere zandwinning op grote

schaal op gang gekomen, overigens ook met plan en bestek. Het bedrijf van Joop van Boxtel uit Helvoirt heeft daar meer dan 35 jaar zand gewonnen en ook, maar dan minder jaren, Piet van de Sande uit Berkel-Enschot. Er zijn miljoenen m³ zand uitgezogen en vervoerd en gebruikt voor vele projecten in Brabant. Ook nu nog ligt er een zandzuiger. In het gebied van de Spie (Brabants Landschap noemt dat perceel de Heidekreiten) is men bezig met de afronding van een natuurontwikkelingsplan

Naar een natuurgebied

In 1965 overleed plotseling directeur Jo van Ginneken van de steenfabriek Udenhout en Frits Janssens volgde hem op. Directeur Janssens was ook voorzitter van het Brabants Landschap. De steenfabriek had ongeveer 40 ha "onland" in bezit dat wil zeggen grond die ontleempd was en waar geen nadere bestemming voor was. Deze grond was in de aanbidding en middels de directeur was er dus een connectie met het Brabants Landschap. Zo gebeurde het dat de steenfabriek in 1967 deze grond aan het Brabants Landschap verkocht. Later zijn nog een aantal zandputten aan het bezit van het Brabants Landschap toegevoegd zodat de Leemputten nu een oppervlakte beslaat van 79 ha. Samenspraak tussen de Provincie, de gemeentes en de concessiehouders van de zandwinning zorgden voor koppeling van de zandwinning aan natuurontwikkeling, waarbij elk voorstel met betrekking tot een recreatieve bestemming van de meet af aan de kop is ingedrukt.

Het bijzondere van het gebied

Rijdend over de Heusdensebaan richting Rijksweg ziet u links een gebied waar grootschalige zandwinning heeft plaatsgevonden. Rechts ziet u een gebied van oude kleinschalige leemwinning. Dit zijn dus oude leemputten. Aan de noordrand van de putten bevinden zich enkele weilanden die via zomen en mantels over gaan in houtwallen. Beheerders zetten grote grazers in om op een extensieve manier de randen en een gedeelte van de oevers open te houden. Op de voormalige (spoor)dijken en dammen staat opslag van elzen en wilgenhakhout. Het resultaat is een mozaïek van percelen weiland en onregelmatig gevormde leemputten die in grootte variëren van 0.2 tot 2 ha. De voeding van de putten met betrekkelijk zacht (basisch) grondwater staat garant voor een rijke flora. Pionierplanten als kruipende waterweegbree en moeraswolfsklauw treft men hier aan. Aan de oever groeien onder andere oeverkruid, moeraswederik en watermunt. In het water groeit gesteeld glaskroos, pilvaren, oeverkruid, teer vederkruid, waterpostelein, grote en stijve waterranonkel en glanzig fonteinkruid. Bijzondere insecten als de heidelibelle en de kleine roodoogjuffer kan men er zomers aantreffen. De putten zijn zeer rijk aan amfibieën met bijzondere soorten als de heidekikker, boomkikker, vinpoot- en kamsalamander. Om hun biotoop te versterken zijn in de omgeving enkele poelen gegraven. Daar omheen wordt de ontwikkeling van braamstruweel gestimuleerd. Bij het in fasen graven van de grote plas "Brabandshoek" (1970-1997) zijn eilanden uitgespaard en is een grillige oeverlijn gecreëerd, met afwisselend flauwe en steile taluds. Ook de waterdiepte varieert, waardoor er een zeer gevarieerd begroeide plas is ontstaan. Op permanent droge plekken zijn bossen ontstaan met berken en op tijdelijk droogvallende gedeelten bossen van wilgen en elzen. Op deze manier ontwikkelde zich een 50 ha. groot gebied met open water, eilanden en oeverzones. Op een van de eilanden is een wal afgestoken waar de oeverzwaluw zich genesteld heeft. De plas met zijn slikkige oevers is een waar eldorado geworden voor vele soorten watervogels. Kleine plevier en oeverloper lopen zenuwachtig de oevers af te struinen op zoek naar voedsel tussen nijlganzen en Canadese ganzen, terwijl verderop in het water aalscholver en fuut duiken naar vis. Een vogelkijkhut ten zuiden van Huize Assisië maakt het mogelijk om al deze activiteiten in elk jaargetijde te observeren.

Toekomst

Het gebied als geheel vormt een mooi voorbeeld van de ontwikkeling van een kleine naar een grootschalige winning van leem en zand. Aanvankelijk had de zandwinning voorrang maar later kwam die ten dienste van de natuurontwikkeling te staan. We zien hier hoe een eertijds industriële activiteit tot een natuurlijk kleinood kan uitgroeien. In het gebied de Spie (Heidekreiten) is men nog met een laatste afronding bezig.

Omstreeks 1993 is de grote vlamoven gedoofd en stopte de stenenfabricage. Inmiddels heeft de gemeente Tilburg de steenfabriek gekocht met de omliggende percelen ter grootte van ongeveer 17 ha. Aanvankelijk was het de bedoeling van de gemeente Tilburg om dit gebied gedeeltelijk te bestemmen tot natuurgebied. Het andere gedeelte zou gaan dienen om het bedrijventerrein Kreitenheide uit te breiden. Het is nog maar de vraag of dit laatste zal gebeuren omdat dit tot bezwaren leidt van natuurliefhebbers.

De Leemkuilen zijn, vanuit ecologisch oogpunt gezien, door de geringe omvang een zeer kwetsbaar gebied. Voor insecten en dieren - en zeker voor amfibieën - is genetische uitwisseling in de vorm van contact met andere populaties van levensbelang. Op termijn overleven lijkt alleen maar mogelijk als er een natuurlijke verbindingzone tot stand komt met het noordelijk gelegen 430 ha grote natuureservaat De Brand. Laat ons hopen dat dit in de toekomst gerealiseerd kan worden zodat dit unieke gebied voor de dieren en voor ons nageslacht bewaard en verder ontwikkeld kan worden.

Bronnen:

Gids van de natuurgebieden in Noord-Brabant van het Brabants Landschap

Kalenders Dorpsleven Udenhout (1986, 1995, 1998 en 2003) C.C.M. van den Bersselaar

Concept verhaal over de Leemkuilen van Lambert Winkelmolen, 2003

Concept verhaal Leemwinning - Leemputten – Natuurontwikkelingsgebied van André van der Lee, 2004

Herinneringen aan de moedertaal van Cornelis Verhoeven II

Jan Denissen

In Unentse Sprokkels 1 hebben we een begin gemaakt met een overzicht van woorden die voorkomen in het boekje “Herinneringen aan mijn moedertaal” van Cornelis Verhoeven. Dat boekje gaat over het dialect dat in Udenhout gesproken werd rond 1930. Cornelis Verhoeven werd geboren 2-2 1927 te Udenhout en overleed 11-6 2001 te 's-Hertogenbosch. Hij was een belangrijk schrijver en ontving vele prijzen waaronder in 1979 de Nederlandse Staatsprijs voor letterkunde, de PC Hooftprijs. We hebben gekozen voor de meest sprekende woorden die nu ook nog af en toe te horen zijn. Daarachter staat een voorbeeld van gebruik en de vertaling in het Nederlands.

Woord	voorbeeld	bedoeld
Effen aaf	wè kèkte toch effen aaf	wat kijk je toch serieus (kan er geen glimlach af?)
End	wè bende toch un misseluk end un end hout	wat ben je toch een vervelend persoon een stuk hout
Èntele	lig nie te èntele	zit niet te klieren
Ergand (ook èrreges)	das ergand anders	dat is ergens anders
Euzendröp	gè stot daar krek onder den euzendröp	Je staat daar net onder de druppels van de overstek
Fel	dès fel inder	dat is precies hetzelfde
Ferm	dès nog mar un ferme mèèd	dat is nog maar een flink meisje
Finaal	dès finaal kepot	dat is helemaal kapot
Flèùt	dè mèdje is mar un flèùt	dat meisje is maar een del
Foetere	ge hoeft nie zò te foetere	je hoeft niet zo te mopperen
Frotten	die waas netjes in de kaast leggen en niet frotten	die was netjes in de kast leggen en niet erin duwen
Frotwèèrek	dè metselwèèrek is frotwèèrek	dat metselwerk is prutswerk
Frutte	dè gaore zit hillemaal in de frut	dat garen zit helemaal in de war
Fruut	die is lilluk, zen snuut lekt wel un fruu van un vèrreke	die is lelijk, zijn gezicht lijkt wel een varkenssnuit
Fruute	ut vèrreke fruu in de grond	het varken wroet in de grond
Gatènd	un gatènde kunde mar moeiluk kleuve	een onderstuk van een boom kun je maar moeilijk kloven
Gebont	ut hooi laag in ut achterste gebont	het hooi lag tussen de laatste gebinte
Gedurig	hij is gedurig ziek	hij is telkens weer ziek

Gedurigte	hij komt alle gedurigte langs	hij komt dikwijls aan
Gêef	dè hès ziet er nog gêef goed èut	dat huis ziet er nog tamelijk goed uit
Gelèèk	hij wit ut gelèèk	hij weet het allemaal
Geneuk	ut hille geneuk was niks werd	het hele zaakje was niets waard
Gericht	langs de limputte is de gerichtste weg nor Haore	langs de leemputten is de kortste weg naar Haaren
Gerustighèd	nauw ut nie besmetteluk is, is dè un hil gerustighèd	nu het niet besmettelijk is, is dat een hele geruststelling
Getèèjt	de was ik niet getèèjt	dat was ik niet van plan
Getög	de metselèèr brocht zun getög zelf mee	de metselaar bracht zijn gereedschap zelf mee
Geut	in un auw boerderij was un geut meej unne götsteen en een pomp	in een oude boerderij was een keukentje met een spoelbak en pomp
Gèùze	stoj toch nie zo nor dè spulgoed te gèùze	sta toch nie zo begerig naar dat speelgoed te gapen
Gezwak	de kend is erg gezwak	dat kind is erg lening
Glattig	de wegt is glattig	de weg is glad
Gruts	onzen opa was gruts op men	mijn opa was trots op mij
Haffel	un haffeltje strooi	een handvol stro
Haffelen	un kat haffelde grôot, unnen hond haffelde dôod	een kat liefkoos je (op de hand dragen) groot maar een hond liefkoos je dood
Haffelkat	dès un echt haffelkatje	dat is een echt katje om mee te spelen (rond te dragen) ook: een meisje dat (te) vaak vrijt met wisselende vriendjes
Haore	onzen opa haorde de zèssie nog	mijn opa maakte de zeis nog scherp (tikkend met een hamer)
Haorinder	gè bent haorinder as oew bruur	jij gedraagt je hetzelfde als je broer
hèl	die vrouw is nog goed hèl	die vrouw is nog helder van geest
Hèndig	des un hèndige fiets dè kan ik hèndig	dat is een fijne fiets dat kan ik gemakkelijk
Hil	un hil dil geld	een heleboel geld
Tèène	ik zè hillemal tèène	ik ben doodop
Tèènemekaar	's moeder roept, ge moet	moeder roept, je moet direct

tèènemekaar koome

komen

Oorlogsherinneringen op de Zandkant

Jef Kuijpers

Inleiding

In de eerste dagen van oktober 1944 speelde zich aan de Zandkant een merkwaardige gebeurtenis af, die tekenend was voor de situatie op het einde van de oorlog. Voor de toen 11-jarige Sjef Kuijpers (Geertzn), staat die gevaarlijke situatie nu nog helder voor ogen. Hij tekende zestig jaar later de gebeurtenissen rondom zijn ouderlijk huis op en komt daar nu mee naar buiten. Zijn oorspronkelijke tekst is bewerkt en ingekort door Frans van Iersel.

De ouders van Sjef woonden met hun 7 kinderen in de boerderij aan de Zandkant, nu bekend als Oude Bosschebaan nr 23. In de boerderij naast hun woonhuis woonde oom Nol Kuijpers met zijn gezin. En precies daar tegenover, onder de gemeente Helvoirt, woonde het gezin van Marinus de Jong. De drie boerderijen stonden aan de oostkant van de Zandkant, binnen een straal van ongeveer vijftig meter. Daar speelden zich onderstaande gebeurtenissen af.

De Zandkant, een markant gebied

De Zandkant is het gebied, gelegen onder de voormalige gemeenten Udenhout en Helvoirt. Het gebied grenst voor een deel ook aan de gemeente Drunen. Over de Zandkant loopt in 1944 de zandweg "de Loonse Baan", kortweg "de Baan" genoemd. Het is een oude heerbaan lopende van Den Bosch via Loon op Zand naar Breda. In de 60-er jaren van de vorige eeuw is de weg verhard en nadien aangeduid als "Oude Bosschebaan".

De buurtschap de Zandkant ligt aan de zuidkant van de Loonse en Drunense duinen. Deze duinen zijn altijd een geliefd oefenterrein geweest voor het leger. Vóór de oorlog oefende het Nederlandse leger in de duinen, tijdens de oorlog het Duitse leger, met name de afdeling Nederlandse SS, en na de oorlog wederom het Nederlandse leger.

De deelnemende soldaten waren voor het merendeel gelegerd in kazernes van Den Bosch en Vught en waren op de Zandkant dan ook een bekende verschijning. De Baan werd altijd gebruikt om vanaf de kazerne in de duinen te komen. Daardoor waren er ook vaak contacten tussen de voorbijtrekkende soldaten en de bewoners van de boerderijen langs de Baan. De contacten ontstonden vaak bij het bieden van hulp bij de in de modder vastgelopen voertuigen. De Baan was een smalle zandweg die grote delen van het jaar vrijwel onbegaanbaar was, vooral in de winter. Ook het geven van water voor de veldflessen van de soldaten of het verkopen van eieren was aanleiding voor een gesprekje.

Tijdens de oorlog waren Duitse militairen en Nederlandse SS-soldaten een normale verschijning. Alhoewel men met de deze soldaten met een zekere terughoudendheid omging, was er van een angstige sfeer weinig te merken; de vijandelijke soldaten gaven daar in het algemeen ook geen aanleiding toe. Er zijn dan ook geen problemen geweest van enige betekenis.

Echter naarmate het Duitse leger verder in de verdrukking kwam, veranderde de sfeer. Door de razzia's, het inbeslag nemen van goederen, het vorderen van vee, paarden en vervoermiddelen nam de angst danig toe. Immers iedere soldaat kon zonder enige verklaring je fiets of paard meenemen.

Ook op de Zandkant voelde men het einde van de oorlog naderen. Vooralsnog bleef de oorlog, voor de bewoners van de Zandkant, een gebeurtenis op afstand.

Nederlandse SS-ers oefenden in de duinen alsof het een padvindersclub was. Deze soldaten leken niet onder de indruk van het naderend onheil.

Er kwamen wel steeds vaker nachtoefeningen en het gebeurde steeds meer dat er rondom de huizen soldaten bezig waren. Zij klopten soms aan de deur voor het inwinnen van informatie, meestal om te weten te komen hoe zij zo snel mogelijk bij de kazernes konden komen.

Een niet aangekondigd bezoek

Het was voor ons dan ook niet eens een grote verrassing dat op een oktobernacht, vroeg in de morgen op de deur werd geklopt, beter gezegd gerammeld, net zolang totdat mijn vader open ging doen om te zien wat er gaande was. In het schaarse licht van een stallamp zag vader een onmiskenbare Duitse soldaat staan, die hem aan het verstand bracht dat hij een slaappleats zocht voor de rest van de nacht. Al wijzend gaf hij aan dat de hooiberg, de schuur en het schoor daarvoor wel zouden kunnen dienen. De vraag naar een slaappleats verraste vader, omdat zoiets nog niet eerder was voorgekomen en dus begon het vermoeden te rijzen dat er iets meer aan de hand was. Dat bleek al gauw, want uit de donkerte tekenden zich nog meer silhouetten af van soldaten en het leek vader raadzaam de soldaten hun gang te laten gaan. Een deel van de troep liep langs hem heen, over de stal, naar de schuur om daar in hooi en stro een slaappleats te zoeken. Met stijgende verbazing zag vader het allemaal gelaten aan, vooral het grote aantal soldaten deed hem versteld staan. Nauwelijks van de schrik en de verbazing bekomen, het leek op een nare droom, ging vader weer naar bed. De rust was weergekeerd en het leek alsof er niets gebeurd was. Mijn broer Frans en ik, wij beiden hadden zittend op de trap van de opkamer het tafereel horen gebeuren, gingen ook weer naar bed toe.

De volgende ochtend begon de dag weer zoals alle andere dagen. Vroeg naar de wei om te melken, paarden en varkens voeren. Frans en ik moesten aardappelen in de fornuisketel doen om een varkenspot klaar te maken, terwijl ons moeder het vuur onder de ketel stookte om de aardappelen gaar te krijgen.

Intussen was iedereen nieuwsgierig hoe het met de 'spooksoldaten' was, die toch ergens in en om het huis moesten zijn. Al gauw kwam daar duidelijkheid in, want buiten waren soldaten bezig met emmers water, kennelijk met de bedoeling zich te wassen. Wassen, scheren, kleren schoonmaken en luizen vangen waren voor veel soldaten de eerste bezigheden van het hier gestrande Duitse legeronderdeel. Het werd intussen ook duidelijk dat er veel meer soldaten waren dan we aanvankelijk hadden gedacht. Uit de hooimijt en paardenschuur kwamen steeds weer anderen te voorschijn.

Het ontbijt van Jan Soldaat

Nadat wij gegeten hadden, het zal een uur of negen in de morgen zijn geweest, kwam de nachtelijke woordvoerder de keuken binnen met de vraag of hun officieren gebruik mochten maken van de keukentafel om hun routekaarten te kunnen uitspreiden en bestuderen.

Zo zaten na enige tijd drie Duitse officieren bij ons aan de keukentafel om het vervolg van hun oorlog te bestuderen. Al gauw bleek dat oorlogvoeren hongerig maakt en eten hadden ze niet bij zich, dus werd de keuken voor korte tijd ook nog een officiersmess. Roggebrood met spek en koffiesurrogaat stonden op het menu en de drie lieten het zich goed smaken.

Ondertussen speelde zich op de stal een opmerkelijk tafereel af. De in de ochtend gekookte aardappelen voor de varkens lagen nog te sudderen om van lieverlee gaar te worden. Dat was niet aan de aandacht van de soldaten ontsnapt, want die waren natuurlijk net zo hongerig als hun officieren en hadden ook geen voedsel bij zich. Om de fornuispot heen verzamelde zich een kring van soldaten die telkens het deksel optilden om vervolgens met hun zakmes of vork te prikken of er al aardappelen gaar waren. Hadden ze een gaar exemplaar gevonden dan werd deze

als een kostbaar kleinood in de helm of kwartiermuts mee naar buiten genomen om er vervolgens de schil af te plukken en daarna 'smakelijk' op te eten. Zo werd in korte tijd de gehele voorraad varkensvoer door de hongerige soldaten verorberd.

Terwijl de soldaten op stal en rondom het huis bezig waren met aardappelen eten en zichzelf en hun kleren enigszins schoon te maken werd in de keuken bij stukjes en beetjes duidelijk wat nou de reden was van het hier gestrande leger en wat ze verder van plan waren.

Wat waren die plannen?

Duidelijk werd al snel dat zij de gehele dag bij ons wilde blijven en dat er grote behoefte was aan voedsel voor de 27 manschappen die de groep groot was. Ook werd van lieverlee duidelijk dat zich hier het restant van een bataljon van het 10^e leger bevond dat in Normandië had gevochten. Het bataljon had daarbij grote verliezen geleden, en daarom hadden zij tenslotte met zo'n 30 man besloten de oorlog te laten voor wat hij was en door nachtelijke marsen te proberen zo spoedig mogelijk 'der Heimat' te bereiken.

Toen vader en moeder door hadden wat er aan de hand was, opperden zij problemen waarmee het legertje soldaten te maken zou kunnen krijgen. Onder meer was er het gevaar van de regelmatig oefenende Nederlandse SS-soldaten, die gelegerd waren in Vught. Deze soldaten kwamen vrijwel elke dag langs om in de Drunense duinen te oefenen en dus was de kans aanwezig dat deze ook vandaag zouden passeren.

Deze mededeling leidde tot onmiddellijke maatregelen door de officieren. Deze bestonden uit het verbod aan de soldaten om zich buiten te vertonen, behalve alleen als het dringend noodzakelijk was. Ook werden er wachtposten uitgezet. Een wacht werd uitgezet in een door mijn vader gegraven schuilkelder achter een hooimijt aan de kant van buurman Bart Langenberg en een in de houtwal voorbij Marinus de Jong voor de weilanden van Marinus van de Ven en Piet Verhoeven. De reactie en de genomen maatregelen verontrustte met name ons moeder zeer. Als er inderdaad SS-ers kwamen oefenen was het niet denkbeeldig dat er een mini- oorlog zou ontstaan met alle gevolgen van dien. De hier gestrande soldaten leken niet van zins om zich van hun voornemen, terug te gaan naar 'Der Heimat' af te laten brengen en zeker niet door Nederlandse SS-ers. Wij, de kleine kinderen, werden af en toe door ons moeder richting Jan van Balkom gestuurd om de eventuele komst van oefenende soldaten tijdig te signaleren. Gelukkig vertoonde zich op deze dag geen enkele andere soldaat die tot nog meer problemen aanleiding zou kunnen zijn.

De te kiezen route via de brug bij Hedel

Een ander probleem was de te kiezen vluchtroute. De officieren waren steeds bezig te zoeken naar een weg die hen zonder al te veel problemen naar Duitsland zou kunnen leiden. De wegen in de richting van Eindhoven en Nijmegen waren uitgesloten, omdat de geallieerden daar een corridor bezet hielden. Daarvan waren ook zij op de hoogte. Na lang zoeken werd gekozen voor een route door Maas en Waal. Daar dachten zij, tussen het geallieerde leger aan de ene kant en het Duitse leger aan de andere kant, een sluiproute te vinden die hen naar huis zou kunnen leiden. Er was echter wel een probleem die deze mogelijkheid te niet kon doen. Voor deze route moest namelijk de brug bij Hedel gepasseerd worden om in de polders van Maas en Waal te kunnen komen en het was de vraag of die brug nog wel intact was. Om hier duidelijkheid over te krijgen werd vader gevraagd te gaan kijken of de brug nog niet opgeblazen was. Na ampel overleg toog vader, samen met Ome Nol richting Den Bosch om te gaan zien hoe de brug er bij lag. Omdat er bij de sluis in Engelen weiland lag waar zomers hun jongvee werd ingeschaard wisten zo ook dat vanaf de sluis de brug goed te zien was. Tegen de avond keerden zij terug met de boodschap: "de brug ligt er nog en kan gebruikt worden". Van toen

af aan werden de plannen uitgewerkt en voorbereidingen getroffen door de officieren om de voetreis naar 'Der Heimat' voort te zetten.

De zonderling

Op stal was het de hele dag ook een bedrijvigheid van jewelste. De soldaten hadden kennelijk onderling een taakverdeling gemaakt over de noodzakelijk uit te voeren werkzaamheden. Het fornuis werd de gehele dag brandend gehouden door een bepaalde soldaat, die om een tweetal redenen opviel. Op de eerste plaats had hij gitzwart haar en maakte daardoor geen typisch Duitse indruk. Daarnaast was de man niet aan de praat te krijgen en hield zich zonder een woord te zeggen bezig met het stoken van het fornuis. Met name ons moeder kon daar maar moeilijk mee overweg, vooral omdat de man vanuit de keuken de stookplaats van het fornuis moest bereiken. Toen wij daarna een van de wat vrolijker gestemde aardappelschillers daar over aanspraken vertelde die: "Laat hem maar met rust, want hij heeft pas geleden het bericht gekregen dat zijn hele familie bij een bombardement van Aken is omgekomen, hij weet dus niet waar hij naar heen moet gaan als wij in Duitsland zijn aangekomen." Zo leerden wij in de loop van de dag een aantal van die soldaten wat beter kennen. Maar ook de onderlinge verschillen werden duidelijker naarmate de dag vorderde. De persoonlijke verzorging, de actieven, de veeleters, de angstigen, de op het oog onbezorgden, de vrolijke en gedepimeerden, de genieters van eigenteelt-tabak, waarvan de hele voorraad van vader in rook opging. Een ding hadden ze gemeen en was duidelijk aanwezig; ze zagen de oorlog niet meer zitten en wilden zo spoedig mogelijk naar huis. De oorlog was wat hen betrof afgelopen.

In de loop van de dag werd nog een ding duidelijk. In de buurt van de Belgische grens was dit groepje bij een ontwijkingsmanoeuvre voor hun eigen leger drie man kwijtgeraakt en ze wisten niet waar ze gebleven waren of wat er met hen gebeurd was.

Zo verstreek een spannende dag waarbij het legertje soldaten uitgerust, gevoed en voorzien van wat proviand zich gereed maakte voor het vervolg van hun reis richting Duitsland. In het begin van de avond, toen het al tamelijk donker was geworden, stelde de groep zich op en marcheerde af, met als enig vervoermiddel een damesfiets die als een soort Rode Kruiswagen dienst moest doen als er uitvallers zouden komen. Vader en moeder, doodmoe en blij dat ze weg waren, zagen toch tevreden terug op hetgeen er was gepasseerd. Wij als kinderen vonden het allemaal best mooi en vooral spannend. Er werd nog lang nagepraat over deze bijzondere gebeurtenis die zo goed was afgelopen. De schade was beperkt gebleven tot een aanzienlijke hoeveelheid varkens aardappelen, een paar stukken vlees en de gehele voorraad gedroogde eigenteelt-tabak. Later vonden wij buiten een mooie bruin leren koppel met een gesp van de Hitler-Jugend. Dit leek het einde van het avontuur.

De drie vermisten melden zich

De verbazing was groot toen 's anderdaags 's morgens rond koffietijd opnieuw drie Duitsers zich aandienen. Ook zij wisten al snel uit te leggen dat ze honger en dorst hadden en dat eten en drinken welkom zouden zijn. Bij ons was men ook nu niet in de positie om dat te weigeren, dus werd er wederom gegeten en gedronken door het Duitse minileger.

Al snel werd het verband gelegd tussen de gebeurtenissen van de vorige dag en datgene wat zich nu afspeelde. En inderdaad bleken deze drie de 'vermisten' te zijn waarover de groep soldaten gisteren gesproken had. De drie waren dan ook zeer verrast dat ze toch redelijk kort achter de grote groep aanliepen. Ze waren zeer geïnteresseerd in de route die de grote groep voornemens was te volgen om een poging te doen hen alsnog in te halen. Daartoe werd de route op papier gezet waarbij nadrukkelijk de mogelijk vernielde brug bij Hedel ter sprake kwam, hetgeen

elk ogenblik verwacht kon worden. Ons moeder gaf daarbij aan de eventuele gevaren die zij daarbij liepen. Echter een wat oudere Feldwebel stelde haar min of meer gerust met de mededeling dat hij voor hetere vuren had gestaan en dat hij niet bang te maken was. De bij het drietal aanwezige officier deed er wijselijk het zwijgen toe en de derde, een piepjonge soldaat van nog geen achttien jaar, liet het allemaal gelaten over zich heen komen. Hij was niet bepaald gelukkig met de situatie waarin hij terecht was gekomen. Wellicht was hij met andere bedoelingen in het leger gegaan. Veel vertrouwen in het goede verloop van hun onderneming hadden ze echter niet, want meerdere keren suggereerden ze om maar te blijven waar ze nu waren en betere tijden af te wachten.

Een voettocht naar Den Bosch

Na gegeten en gedronken te hebben en enigszins uitgerust vertrok het drietal richting Den Bosch in een poging de anderen in te halen. Ons moeder haalde wederom opgelucht adem toen het gezelschap de deur achter zich dichttrok en verdween. Alles ging weer z'n gewone gang en was het gebeurde met deze drie soldaten verworpen tot het zoveelste incident van beperkte omvang zonder schade of grote gevolgen.

Het bij ons tegen de middag vertrokken Duitse legertje van zegge en schrijven drie man te weten een officier, een onderofficier en een soldaat met donshaar om z'n kin kwam terecht in de vuurlinie van de elkaar beschietende partijen. Erger was de constatering dat de brug vernield was, daarmee werd hun weg naar het land van Maas en Waal geblokkeerd en eindigde hun poging om met de anderen hun vluchtroute naar 'Der Heimat' te voltooien. Daarbij kwam nog het probleem dat de dappere Feldwebel een grote wond had opgelopen door een ontploffende granaat die tussen hen inviel. Zij hadden dan ook de grootste moeite uit de gevarezone te komen. Dat was enkel mogelijk in de richting vanwaar ze gekomen waren. Van dit gehele gebeuren was bij ons op dat moment nog niemand op de hoogte. Het doffe geluid van ontploffende granaten was wel een teken dat er iets gaande was.

De terugtocht

Tegen de avond stond plotseling het drietal weer voor de deur. Geschrokken, onthutst en vol zorgen zagen wij het gezelschap aan. Het was bovendien een buitengewone zielige vertoning, dat niets meer weg had van het stoere en zelfbewuste leger van Duitsland. En het "voor Fuhrer, Volk en Vaterland" waren zij allang vergeten.

Wij zagen het gedemoraliseerde drietal aan; een teleurgestelde officier, een Feldwebel die een forse wond had opgelopen en een nog banger 'kindsoldaat' die het huilen nader stond dan het lachen. Ze hadden het dus niet gehaald, dat was duidelijk. Een zeer teleurgestelde en vermoeide officier probeerde uit te leggen wat er was gebeurd. Bij aankomst in Den Bosch via de polders tussen Vlijmen en Engelen zagen zij al gauw dat de brug opgeblazen was. Zij probeerden toen of het mogelijk was om over de brokstukken heen te komen, omdat de brug door de lage waterstand nog ver te belopen was. Maar dat bleek hen niet mogelijk. Maar deze poging bleef niet onopgemerkt; al gauw werd er van beide zijden geschoten met alles wat een modern leger heeft en daarbij raakte de Feldwebel gewond. Zij realiseerden zich dat ze door beide partijen op de korrel genomen werden en besloten hun poging te staken. Onder dekking van rook die ontploffende granaten met zich meebrengen konden zij zich met veel moeite weer op een veiliger plek terugtrekken. Na ampel beraad besloten ze terug te keren naar de plaats waar ze s'morgens gestart waren en dus gingen zij dezelfde weg van de ochtend, maar dan in omgekeerde richting naar de Zandkant. En zo zaten zij weer bij ons op de bank achter de tafel in de keuken. De vraag voor ons was: "Wat nu"? Voor zichzelf

hadden zij allang een oplossing bedacht, waaraan overigens onze ouders nog geen seconde bij stil hadden gestaan.

Eerst werd het verband van de intussen heel wat minder dappere Feldwebel vervangen, vervolgens werd er gegeten, want zo'n wandeling maakt hongerig en onderweg was niet veel meer te halen dan voederwortelen, groenknollen en hier en daar een appel.

Daarna kwamen ze al snel met hun idee voor de dag wat inhield: wij blijven hier en wachten betere tijden af. Deze mededeling sloeg bij onze ouders in als een bom en het duurde even voor zij de consequenties van die mededeling overzagen.

Ons moeder reageerde als eerste door simpelweg te zeggen "dat kan niet, daar doen we niet aan mee". Vader had intussen wat voor de hand liggende argumenten bedacht die hij vervolgens inbracht: "wij hebben een groot gezin met kleine kinderen, we hebben moeite genoeg om die allemaal van het nodige te voorzien". Bovendien bracht hij in dat onze boerderij kennelijk zo gelegen was dat men er makkelijker binnenliep, omdat de keuken aan de straatkant lag waar altijd wel iemand bezig was dat van de straat af gezien kon worden. Zij leken daar wel begrip voor te hebben, maar wilde dan wel een andere schuilplaats hebben.

Die oplossing kwam er ook; ze konden tegenover ons bij Marinus de Jong gaan 'logeren'. Marinus had geen kleine kinderen, een goede ruimte met een gemakkelijke vluchtweg en Marinus had er ook geen bezwaar tegen zo bleek bij navraag. Zodoende verhuisde het gezelschap, toen het donker was geworden, naar de overkant.

Ondergrondsen hebben de drie in de gaten

Alhoewel de drie militairen zich zo onopvallend mogelijk gedroegen, en voor de buitenwereld de indruk wekten dat zij hier gelegerd waren, bleken enkelen in het dorp toch wel op de hoogte van de logeerpartij van deze Duitsers op de Zandkant. Zo ook de 'ondergrondse'. De meeste leden daarvan waren met naam en toenaam bij vader, ome Nol en Marinus de Jong bekend. Zo was Willeke Denissen actief in het ondergrondse verzet. Willeke had een bewogen leven achter de rug. Hij had vaker velen verstoeld doen staan met daden die niet iedereen goedkeurde en hij was dan ook wel te vinden voor activiteiten die in de gegeven omstandigheden wel als goed gekwalificeerd werden, maar in ieder geval door de bezetters verboden waren. Zo kwam Willeke af en toe eens horen bij vader of de drie Duitsers last veroorzaakten; in dat geval kon hij wel zorgen dat ze 'opgeruimd' werden.

De eerste dagen wist ook niemand hoe die drie zich zouden gedragen. Echter na een paar razzia's en vorderingen kwam men daar al snel achter. Doordat zij voordeden hier gelegerd te zijn was alles wat andere Duitse soldaten kwamen 'vorderen' door hen zogenaamd al in beslag genomen voor hun eigen legeronderdeel dat op weg was naar deze omgeving. Dus vertrokken de anderen zonder iets mee te nemen.

Het bleek een soort verzekering tegen de inbeslagname van goederen en vee door andere Duitse soldaten en legeronderdelen. Er ontstond een situatie die voor beide partijen voordeel opleverde en men wilde het graag laten zo het nu was.

Maar Willeke Denissen kwam wat vaker met allerlei smoesjes aan zonder over de drie te reppen. Vader echter vermoedde echter wel dat daar wat meer achter zat. Een bekende ondergrondse groep was er, die onder de schuilnaam "het rooi Jantje", verzetsdaden pleegde en vader dacht dat die er wel achter zou zitten en dat Willeke er op uitgestuurd werd om te zien hoe het met het Duitse minileger gesteld was.

De ondergrondsen slaan toe

Op een avond kwamen wij met paard en kar terug van het land op weg naar huis. Haaks op onze rijrichting zagen wij in de schemer twee silhouetten van de hei

vandaan komen, waarvan wij wisten dat het twee van de drie Duitsers waren die terug kwamen van de jacht. Maïsschuren en hooibergen onttrokken hen op een gegeven moment aan ons zicht.

Bij de inrit naar onze boerderij zagen we plotseling iemand op de weg liggen met een gevaarlijk uitziend apparaat voor z'n neus, wat een mitrailleur bleek te zijn. Amper bekomen van de schrik werd het duidelijk dat de ondergrondse tot actie waren overgegaan. Zij hadden zich verschanst achter de hooi- en houtmijten en in de schuur van Marinus de Jong. Op de invalswegen lagen mannen met een mitrailleur. In een soort bliksemactie hadden de leden van de ondergrondse de jonge soldaat, die druk doende was met het klaarmaken van het avondmaal, overrompeld. Zonder slag of stoot en bleek van angst had hij zich gehaast overgegeven, wat in zijn positie ook het beste was wat hij kon doen. Wat moest hij tegen zo'n overmacht. De twee jagende militairen waren ondertussen bij hun verblijf, de stal, aangekomen. Niets vermoedend waren zij tussen de maïsschuren en hooimijten door naar de boerderij gelopen, maar nauwlettend in de gaten gehouden door de leden van de ondergrondse die zich verdekt hadden opgesteld. Op het moment dat zij de stal wilden binnengaan werd er vanuit de schuur geroepen dat zij hun handen moesten opsteken en hun geweer neer moesten leggen. Verbouwereerd om zich heen kijkend, zagen zij dat ze van alle kanten waren omsingeld. Opvallend genoeg was, dat de dappere Feldwebel als eerste zijn geweer er bij neer gooide en z'n handen opstak, wellicht de pijn van zijn eerder opgelopen wond nog in gedachten. Anders was het bij de officier gesteld; hij weigerde halsstarrig de gegeven bevelen op te volgen en bleef stoïcijns staan afwachten hoe de ondergrondse zou reageren.

Opdracht tot schieten

Door de leider van de ondergrondse werd al snel hartstochtelijk geroepen, dat degenen die in de schuur zaten en daar de Duitsers het beste in vizier hadden, moesten schieten. Maar de ondergrondse manschappen waren kennelijk niet zo erg bedreven om te handelen in dit soort situaties. Er viel geen schot en dat maakte de officier nog zekerder van zijn zaak. Zo ontstond er een gevaarlijke situatie die op een drama kon uitlopen. Op afstand zagen wij wat er zich afspeelde en de ouderen onder ons realiseerden zich dat het uiterst gevaarlijk werd als er niet snel wat gebeurde. Toen de verwarring, angst en spanning z'n hoogtepunt bereikten was Marinus de Jong degene die het initiatief nam om uit de impasse te geraken. Eerst op afstand, maar langzaam toelopend, begon hij op de officier in te praten dat hij toch maar beter zijn geweer kon afgeven. Niemand weet hoe lang een korte tijd kan duren in een dergelijke situatie. Tot opluchting van alle omstanders gaf de officier tenslotte zijn geweer aan Marinus en daarmee was de druk van de ketel. De ondergrondse kwamen te voorschijn om de overwinning te vieren die Marinus voor hen had bereikt. Er werd nog enige tijd gesproken, vooral over wat de ondergrondse met hun gevangenen wilden gaan doen. Dat werd overigens niet duidelijk en het vermoeden rees dat zij het zelf ook niet wisten.

Voor het vertrek wilde Marinus gesteund door vader en ome Nol duidelijk aan de gevangenen laten weten dat zij aan deze actie part noch deel hadden. Deze was geheel buiten hun medeweten uitgevoerd. De officier van het gezelschap nam daar, min of meer welwillend, kennis van. Hij was nog steeds woedend, vooral op zichzelf, dat hij zich zo gemakkelijk had laten inrekenen. Hij zei dan ook tegen Marinus, ome Nol en vader dat hij geen verder gevaar had willen veroorzaken, maar als hij geweten had dat zijn overrompelaars zo laf waren hadden ze hem niet te pakken gekregen.

Ondertussen was het donker geworden en vertrok het gezelschap met onbekende bestemming over de Baan richting Den Bosch.

De verdere gebeurtenissen onttrokken zich aan het zicht van de buurt waarbij de ouderen een onzeker gevoel hadden of dat deze actie van de ondergrondse ook het einde van de affaire zou zijn.

Het antwoord van de SS

Dat bange voorgevoel bleek als snel bewaarheid te worden. 's Anderendaags in alle vroegte wemelde het bij ons in de omgeving van Duitse SS-ers. Alle wegen waren hermetisch afgesloten met mitrailleurposten en wij konden alleen via de wei en de tuin bij en van ons huis komen. Vanuit de keuken was te zien dat de gehele familie de Jong op straat stond omringd door fanatiek ogende SS-ers. Vader en ome Nol waren bij de eerste tekenen van gevaar al de hoge hei op gevluucht om te voorkomen dat zij ook ingerekend zouden worden.

Ons moeder werd bleek van angst toen op een gegeven moment een SS-soldaat naar ons toe kwam en binnen stapte. Hij had gelukkig niet meer nodig dan water voor z'n veldfles, waarna hij weer vertrok. Ik werd door ons moeder geposteerd op de hooizolder vanwaar je door een gat in het dak kon zien wat er zich bij de Jong afspeelde.

Tot op dat moment was er bij ons niemand op de hoogte van wat er aan deze overval vooraf was gegaan en hoe de SS er achter was gekomen. Dat werd pas later duidelijk. Daarbij werd het bange voorgevoel bewaarheid dat de ondergrondsen niet wisten wat zij met hun gevangenen van de vorige avond aan moesten. Immers na het vertrek, toen hun actie was voltooid, zijn zij met hun drie Duitsers terechtgekomen bij de boerderij van Piet van Bijnen op de Heikant in Helvoirt. Of dat toeval is geweest of georganiseerd was, is niet duidelijk. Ook niet wat daar eventueel afgesproken is met de drie gevangen Duitsers en ook niet wat Piet van Bijnen er mee te maken had. Resultaat is in ieder geval geweest dat de drie Duitsers vrijgelaten zijn zonder hun wapens en verdere uitrusting.

Er is weinig fantasie voor nodig om te bedenken wat drie gefrustreerde en berooide soldaten doen als zij vrij zijn in een omgeving waar hun eigen leger heer en meester is. Op slechts enkele kilometers waren de kazernes waar met name de SS gelegerd was. Binnen korte tijd na hun vrijheid waren ze bij die kazerne aangekomen en meldden zich daar met het verhaal over hun vangenneming. Wellicht hebben ze daar in de kazerne eens hartelijk gelachen om de knulligheid van deze actie door de ondergrondsen. Op een antwoord konden de ondergrondsen wachten. De Duitsers namen drastische maatregelen bij soortgelijke voorvallen. In korte tijd stond alles in rep en roer en werd een strafexpeditie op touw gezet. Met een horde SS-ers gingen de drie terug langs de weg waar ze gekomen waren en belandden daarbij vanzelf bij de boerderij waar ze vrijgelaten waren. Deze boerderij werd zonder omhaal van woorden in brand gestoken en ook de boerderij van Bartje van de Brand (Biezenmortel) werd in de as gelegd. De Duitsers waren er kennelijk achter gekomen dat Bartje er iets mee te maken had. Bartje en zijn zoon Jan werden meegenomen en niemand wist waarheen, maar wij vreesden het ergste.

Tegelijkertijd had zich op de Zandkant in de omgeving van de boerderij van Marinus de Jong een hele legermacht verzameld. De de Jongs stonden allemaal buiten op straat omgeven door een horde grimmige SS-ers. Marinus en een van de drie, de officier, was binnen met een aantal SS-ers om aan die SS-ers uit te leggen wat er was voorgevallen en vooral wat men er hier mee te maken had. Marinus de Jong betoogde nogmaals dat men hier niets van wist en dat alles buiten ieder van hier was omgegaan. De daarbij aanwezige officier was ook overtuigd van de onschuld van de buurt aan deze overval en deed alle mogelijke moeite de SS-ers daarvan te overtuigen. Het verhoor duurde uren en ieder wachtte met spanning af wat er zou gebeuren. Hoe zou dit aflopen? Veel kon men ook niet doen want elke actie zou uitgelegd kunnen worden als een betrokkenheid bij de affaire, dus bleef ieder binnen en wachtte af. In de namiddag om een uur of drie, na acht uur ondervragen, kwam

er beweging in. De Duitsers kwamen naar buiten en de wachtposten werden opgeheven. Na korte tijd werd het commando teruggetrokken en verdwenen de SS-ers in de richting van Den Bosch. Marinus de Jong had tegen de Duitsers volgehouden onschuldig te zijn en had hen tenslotte weten te overtuigen, bijgestaan door de gevangen genomen officier. Uiteindelijk nam de SS daar genoegen mee en liep het avontuur goed af voor de bewoners van de drie boerderijen aan de Zandkant. In de dagen daarna drong het pas bij iedereen door aan welk gevaar zij waren blootgesteld als de SS-ers niet te overtuigen waren geweest. Ieder van de betrokkenen in onze buurt bedankte in stilte de ondergrondsen voor hun dappere daden waarvan zij bijna het slachtoffer waren geworden.

Vijftig jaar geleden 1954

Annie van Roessel-Kolen

Fotokroniek 2004

Annie van Roessel-Kolen

Pietje Paas en Hannes den Haomer over un begroffenis in Den Biezenmortel

Jan Denissen

Un verholkje int dialect over Pietje Paas en heure meens Hannes den Haomer öt de Gruunstraot. Ze zen al us irder ont woord gewist. We löstere nog us meej nor hun gestèchel.

Hannes Den hond blaft, hij goj nogal te keer.

Pietje Dan isjer wir want toen straks was ie op rêep.

Hannes Jè, hij strupt hil Unent af.

Pietje As ie zo onsloj dan is er iemes vrim on de deur.

Hannes Zeg, hoe hiet diejen hond van ons èègeluk?

Pietje Dè weet ik niemer. Hij haj wel unne naom toen ik um krêeg mar die zèk vergeete.

Hannes En wè zegde dan as ie moet koome.

Pietje Gewôon "kom hier hond" wè aanders.

Hannes Dan denk, dettie denkt, dettie "kom hier hond" hiet.

Pietje Dè geleuf ik subiet want hij löstert goed.

Hannes Nauw ziek wurrum ie blafte: daor is de postboj en zo te zien heej die un rauwkaort vur ons.

Pietje Van wie zu diè toch wir kunne zen?

Hannes Ik zal us gauw kèèke.....

Pietje Zeg bende gij in de kerk geboore, trek de deur us achter oe dicht!

Hannes Wè bende gè vendaog toch kort in de kèèr, ik ben toch zo terug....
Kik tis un rauwkaort van Tinus van jullie tante Kee vant Winkel.

Pietje Dè we dè nie irder geheurd hebbe....
Dès de twidde in korte tèèd want hullieje Jaonus is ok nog mar un goej jaor dôod.

Hannes Sinds den dôod van Jaonusse zaat Tinus daor achter opt Winkel zommar allêenig te verpietere want Janus reegelde vruuger alles bij die twee.

Pietje Tis goed dètter hullie Bets langs wont want die hield Tinusse nog un bietje meej in de gaote.

Hannes Tinus hajut vruuger nogal begaojt. Hij zu gôn trouwe en liet zun mèèd daogs tevurre zitte om un klènighèd. Ut mèdje was hillemaal van de kaort en ging te keer as unne duuvel in un wijwaotersvat.

Pietje Ho, ho, van dooj miense niks dan goeds mar ut klopt, hil Den Biezenmortel ston toen wel op stelte.

Hannes Jè, dè hek ok ôot geheurd, dè was nog vur dun oorlog, unnen hêop opgeschoote lummels zunnum wellus moorus leere mar de Kappesiene hebbe daor un stökske

vur gestooke.

- Pietje** Tinus heej nôot mir nor un meske gekeeke.
- Hannes** En gin meskes nor hum en zo ziede mar pieste teege den toog dan dreugt die nôot mir op....
Hoe zunwe nor die begroffenis gaon? Sjaan van Kees van Piete is ok familie en daor zen we de vörige keer meej meegereeje mar die is nauw meej hil dur höschaawe op vakaantie nor Amerika, heurde ik bij toeval.
- Pietje** Ut kan nie op zeker, dè royaale heej zè nie van thèus want Kees van Piete haggut nie zo brêed.
- Hannes** Dè klopt: Kees heej meej zen geboer en dè geschaggel in pèerde nôot niks verdiend. "Meej maoger koej en un vet perd is hilt geboer gin flikker werd" en zo wast bij hullie ok.
- Pietje** Dés waor mar hoe gôn we nauw nor die begroffenis?
- Hannes** Op de fiets as gè dè nog ondörft.
- Pietje** Dè dörf ik wel nauw ik un fiets heb meej unne lêege instap mar tis wel un end nort Winkel.
- Hannes** Un hil end? Gè bent toch ok nog nôot nerges gewist in oew lèève.
- Pietje** Hoezôo, ik ben zelfs al us in Bokhoven gewist nor den Heillige Knillis en des echt wèèd weg.
- Hannes** Dè valt wel meej... Ik ben benuuwd hoet zal zen op die begrôffenis want bij hullieje Jaonus wast nog un auwerwetse. De buure droege hum nog nor de kerk.
- Pietje** Wij zen toen nog gebid dur de buure mar nauw wont er vort import langs en durrum krèege we nauw die kaart netuurluk.
- Hannes** Bij Jaonusse krèege we un goej koffietoffel meej witte mik, auwe kèès en éénen borrel toe.
- Pietje** En hij krêeg un pontificale gezonge Latijnse mis meej drie heere en veul wierôok, dè hattie vuraf ammal precies zo gereegeld en betold.
- Hannes** Jaonus kont zich wel permitêere. Hij din gère wè vurt ôog vant kerkvolk.
- Pietje** Hij was nog niet zo wèèinig hij liet zenèege gère zien en daor is niks mis meej.
- Hannes** Nèè mar hij haj soms wel wè kuure, hoe grôtter den hond hoe meer vlooië, zuk zegge.
- Pietje** Op die begroffenis pûlde de kerk èut vant volk, ut was er verschrikkeluk druk.
- Hannes** Nie overdrèève zo grôot is de kerk van Den Biezenmortel nie, mar Jaonus was in Den Biezenmortel wel unne geziene miens dè klopt.
- Pietje** Jé hij ston altèd vor de perochie klaor en daor hattie van de paus un lintje.vur gehad en daor was zelfs ik nog wel frêet op.
- Hannes** Wel ja, hil de familie verêerd; as ge un kat aajt dan stikt ie zonne stert omhông.
- Pietje** Meej al die begroffenisse denkte toch wel us: wij worre er ok nie jonger op.

- Hannes** Bij de bebroffenis van Jaonusse zaat ik in de kerk wè rond te kèèke en toen zaag ik verscheiene miense die ik van vruuger ken. Toen docht ik: as die miense van men denke wè ik van hullie denk dan ben ik vort un auw menneke
- Pietje** Ge bent ok vort oud. Wè ge nauw vort onder de leeje krègt dè meude vort hauwe.
- Hannes** Op die bebroffenis toen zaat ik on de koffietoffel langs Miette die nicht van jouw. Dèsgatdimme unne kerressier. Die zaat te bewêere dè zij thèus den baos is. Ik zin teege heur: "as God de vrouw de baos haj wille maoke dan hattie Eva wel 't urst gemokt".
- Pietje** Tis mar net hoeget bekekt: de man kan wel hoofd van ut hōshaawe zen mar de vrouw is toch ut nekske waor dè hoofd op draajt. En zo ist bij ons en op de miste plotse.
- Hannes** Wel ja ik heb jouw ok mar òn laote pertije. Ik heb wèèinig kaans dek jouw nauw nog kan veraandere want unnen auwen hond leerde nie hendig un pōtje geven.
- Pietje** Men meej unnen hond vergelèèke daor ben ik nie van gediend.
- Hannes** Ik beduul dek jouw vort moet verslèète zoas ge zet en nie zok oe gère hebbe zō.
- Pietje** Ge zuggut vort meej men moete doen....
Die miense ut Den Biezenmortel zaate op die bebroffenis ut toch af te geeve op Unent.
- Hannes** We zinne ze dan?
- Pietje** Tis goed dè Unent bij Tilburg gekoome is dan kunne ze daor ok us vuule hoe ut is om er zommar bij te hange.
- Hannes** Den Biezenmortel heej ut nie beeter getroffe in de geminte Haore. Ge moet in Haore mar us de weg nor Den Biezenmortel vraoge. Dan witte precies hoe hullie daor in bed ligge: urst kèèke ze oew aon of zut in Keule heure dondere en dan wit de grotste helft ut nie en de rest stuurt oe over Tilburg nor Den Bosch.
- Pietje** Stonner in Haore dan gin wegwèèzers nor Den Biezenmortel?
- Hannes** Jè net precies durum, ze hebbe dur mar èene en die stoj op de weg van Tilburg nor Den Bosch.
- Pietje** Laot ons marrus gōn oefene meej ut fietse want dè hek al lang niemer gedaon.
- Hannes** Tis zon donkere lucht, ik denk det goj reegene.
- Pietje** Dè zal wel meevalle want tis dreug en na Sint Margriet reegent ut zes weeke of niet.
- Hannes** Tweer is in de wèèr en durrum zeg ik gewōon: meej Sint Margriet reegent ut of niet.
- Pietje** Dèsgin vurspelling dè klopt altèd.
- Hannes** Ik geleuf ok nie in weerspreuke, er klopt er mar èene: ast reegent in mei dan is april verbij.
- Pietje** As ge nie meej got fietse dan kuiere we mar us op en dan vat ik men perrepluu wel.
- Hannes** Gè vertrouwt ut weer toch ok nie, heur ik wel. Mar tis goed lot us mar us gaon.

Jaarbericht Heemcentrum 't Schoor

Harrie Goos

Inhoudsopgave

Voorwoord

De geschiedenis van de boomkwekerij in Udenhout
Piet Naalden

5

Vogelenzang
Luud de Brouwer

Zuster Wender 100 jaar
Wim Maarse

Wandschildering Kasteel De Strijdhoeve
Oud-burgemeester Hans Hoefsloot

Marinus Heessels (1867-1962)
Jan Denissen

Uit het fotoalbum van...
Wim Maarse

De Leemputten
Jan Denissen, André van der Lee en Lambert Winkelmolens

Herinneringen aan de moedertaal van Cornelis Verhoeven II
Jan Denissen

Oorlogsherinneringen op de Zandkant
Jef Kuijpers

Vijftig jaar geleden 1954
Annie van Roessel-Kolen

Fotokroniek 2004
Annie van Roessel-Kolen

Pietje Paas en Hannes den Haomer over un begroffenis in Den
Biezenmortel
Jan Denissen

Jaarbericht Heemcentrum 't Schoor
Harrie Goos